

Vidensopsamling om læreplanstemaet social udvikling

Opsamling af forskning om børns sociale udvikling i
dagtilbud publiceret fra 2007 til 2017

BØRNE- OG
UNDERVISNINGS-
MINISTERIET

DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT

INDHOLD

Vidensopsamling om læreplanstemaet social udvikling

1	Indledning	4
1.1	Målgruppe og anvendelse	4
1.2	Læsevejledning	4
1.3	Social udvikling i den styrkede pædagogiske læreplan	5
1.4	Den inkluderede forskning	5

2	Studier om samspil og relationer mellem barn og voksen	7
----------	---	----------

3	Studier om børnefællesskaber	12
----------	-------------------------------------	-----------

4	Studier om leg	29
----------	-----------------------	-----------

5	Studier om børn i udsatte positioner	33
----------	---	-----------

6	Studier om det pædagogiske læringsmiljø	39
----------	--	-----------

7	Studier om evaluering af programmer/indsatser relateret til børns sociale udvikling	47
----------	--	-----------

	Appendiks A – Litteraturliste	55
--	-------------------------------	----

	Appendiks B – Metode	59
--	----------------------	----

1 Indledning

Denne vidensopsamling har til formål at give indblik i og formidle viden og forskning inden for dagtilbudsområdet, der er relevant for læreplanstemaet social udvikling, som det er beskrevet i den styrkede pædagogiske læreplan¹. Formålet er at bidrage med viden om, hvordan børns trivsel, læring, udvikling og dannelse understøttes gennem pædagogisk arbejde med social udvikling i dagtilbud.

Vidensopsamlingen ser nærmere på dagtilbudsforskning, som er publiceret i perioden 2007-2017, gennem 49 studier primært fra de skandinaviske lande. Der er inddraget primærstudier og metastudier fra de skandinaviske lande, og metastudier fra lande uden for Skandinavien. Fælles for de inkluderede studier er, at de alle bidrager med viden om, hvordan man i det pædagogiske læringsmiljø kan arbejde med social udvikling og derigennem understøtte børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.

1.1 Målgruppe og anvendelse

Vidensopsamlingen om social udvikling i dagtilbud indgår i en række af understøttende materialer, som Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) gennemfører for Børne- og Undervisningsministeriet i perioden 2018-2020 i forbindelse med realiseringen af den styrkede pædagogiske læreplan. Materialerne er målrettet ledere og pædagogisk personale i dagtilbud, men kan også anvendes af fx pædagogstuderende, undervisere og forskere. Studierne i denne vidensopsamling er anvendt i publikationen Kort om social udvikling, som giver viden om og inspiration til at arbejde videre med læreplanstemaet social udvikling i dagtilbud.

1.2 Læsevejledning

Nedenfor finder I en kort beskrivelse af temaet social udvikling, som det er fastsat i *Bekendtgørelsen om pædagogiske læringsmål og indhold i seks læreplanstemaer*. Derefter følger en beskrivelse af, hvordan studierne i vidensopsamlingen er udvalgt samt et samlet overblik over forskningen indtelt i seks undertemaer. Herefter præsenteres resuméer af de 49 studier inden for hvert enkelt undertema. En samlet oversigt over de inkluderede publikationer findes i litteraturlisten (appendiks A). Den metodiske fremgangsmåde er beskrevet i appendiks B.

1 Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold. Børne- og Socialministeriet 2018.

1.3 Social udvikling i den styrkede pædagogiske læreplan

Læreplanstemaet social udvikling beskrives i *Bekendtgørelse om pædagogiske læringsmål og indhold i seks læreplanstemaer* samt bekendtgørelsens bilag. I læreplanstemaet defineres social udvikling som udvikling af sociale handlemuligheder og deltagelsesformer. Social udvikling foregår i sociale fællesskaber, hvor børnene kan opleve at høre til, og hvor de kan gøre sig erfaringer med selv at øve indflydelse og med at værdsætte forskellighed.

Tre kerneområder fremhæves: Deltagelse og medindflydelse, empati og legens betydning for social læring. Der er opstillet to pædagogiske mål for social udvikling:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn trives og indgår i sociale fællesskaber, og at alle børn udvikler empati og relationer.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte fællesskaber, hvor forskellighed ses som en ressource, og som bidrager til demokratisk dannelse.

Se publikationen *Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold* (Børne- og Socialministeriet, 2018) for den samlede beskrivelse.

1.4 Den inkluderede forskning

Den forskning, der er inkluderet i vidensopsamlingen er søgt frem og screenet ud fra beskrivelsen af læreplanstemaet social udvikling i *Bekendtgørelse om pædagogiske læringsmål og indhold i seks læreplanstemaer*. Litteraturen er afgrænset til at omfatte forskning, som er direkte relateret til dagtilbudsområdet, og som undersøger, hvordan man i det pædagogiske læringsmiljø kan understøtte børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Se appendiks B for en mere detaljeret beskrivelse af metoden.

Vidensopsamlingen om social udvikling inkluderer i alt 49 studier heraf både kvalitative og kvantitative studier samt metastudier, som ser på tværs af eksisterende forskning. Ud af de 49 studier, der indgår i vidensopsamlingen om læreplanstemaet social udvikling er 46 primærstudier fra de skandinaviske lande, og derudover indgår tre metastudier fra international forskning.

Både de mindste børn, dvs. børn i 0-2-årsalderen, og de ældre børn i dagtilbud er i fokus i studierne. De steder, hvor det er relevant for forskningen og analysen, gør vi opmærksom på børnenes alder, socioøkonomiske baggrund osv.

1.4.1 Tematisk kategorisering af studierne

Studierne i vidensopsamlingen kan inddeles i seks undertemaer, som beskriver studierne primære fokus:

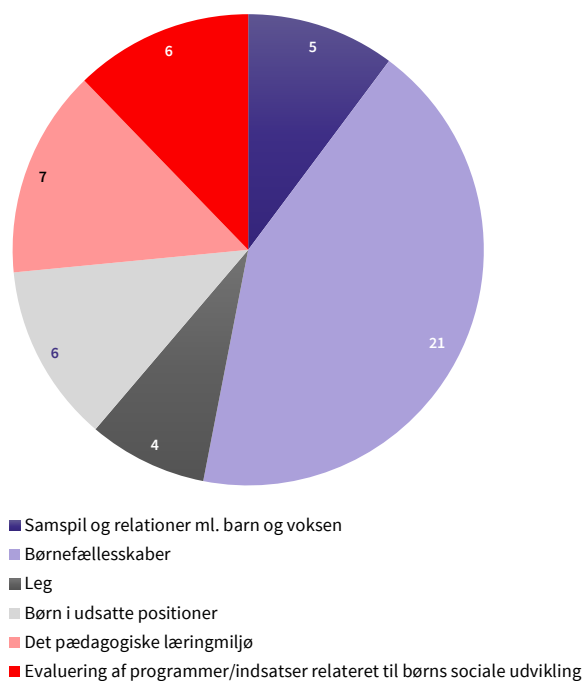
- Samspil og relationer mellem barn og voksen
- Børnefællesskaber
- Leg
- Børn i udsatte positioner

- Det pædagogiske læringsmiljø
- Evaluering af programmer/indsatser relateret til børns sociale udvikling

Fordelingen af studierne fremgår af nedenstående figur.

FIGUR 1.1

Tematisk kategorisering af de 49 studier

Note: Figuren giver et overblik over, hvilket tema det enkelte studie hovedsageligt relaterer sig til. Inddelingen i de syv undertemaer skal *ikke* ses som gensidigt udelukkende eller udtømmende kategorier, da flere af studierne kan relateres til flere temaer på samme tid. Hvert studie er placeret under det tema, som vurderes som det primære tema for studiet.

2 Studier om samspil og relationer mellem barn og voksen

Nedenstående studier omhandler samspil og relationer mellem barn og det pædagogiske personale, og hvilken betydning det har for børns sociale udvikling. Studierne i denne kategori har eksempelvis fokus på samspil mellem barn og pædagogisk personale i dagtilbuddets hverdagsituationer, fx måltidet. Her sættes der eksempelvis fokus på hvilken læring, børnene kan tilegne sig i disse samspil. Der er også studier, der har fokus på kommunikation mellem barn og pædagogisk personale, og hvilken betydningen barn-voksen relationen har for børns deltagelse. En række af studier har også fokus på, hvordan konflikter giver mulighed for demokratisk læring.

Bae, B. (2009). Samspill mellom barn og voksne ved måltidet. Muligheter for medlæring? Nordisk barnehageforskning, 2(1), S.3-15.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge børns muligheder for (med)læring i samspilssituationer omkring måltidet i børnehaven.

Resultat

Studiet finder at børnehavebørnene har gode muligheder for medlæring i forhold til fire forskellige områder, nemlig samtale og dialog, praktisk samarbejde, leg og humoristisk samspil samt grænsesætning. Fortællinger omkring måltidet kan bidrage til læring om hvordan man håndterer forskellighed, og om hvordan gensidige dialoger foregår. Det gælder både for de børn der deltager i fortællingen, og for dem der indtager en lyttende-observerende position. Forskeren påpeger vigtigheden af at pædagogerne overvejer om de regler som mange dagtilbud har omkring måltidet, kan begrænse mulighederne for samspil mellem børnene og mellem børn og voksne og derfor bør gentænkes. Forskeren påpeger desuden at en lyttende deltagerposition rummer læringsmuligheder også for de voksne som herigennem kan få indblik i børnenes kompetencer.

Design

Deltagende observation og interview i to børnehaver med fokus på at få indblik i hvilke muligheder børn har for læring i samspillet omkring måltider i børnehaven. Gennem analyse af eksempler beskrives forskellige former for læringsmuligheder. Studiet fokuserer alene på situationer der beskrives som 'rumlige', dvs. situationer, hvor det pædagogiske personale vurderes at have mulighed for at yde en særlig pædagogisk indsats. (Med 'rumlige' menes der rumlige mønstre og potentiel medlæring i forlængelse heraf. Rumlige processer refererer til samspil som giver børn rum til at udtrykke sig og blive mødt ud fra egne forudsætninger. Centrale kendetegn er lyttende samspilsmåder som fokuseret opmærksomhed, modtagelighed, forsøg på at forstå og velvillig fortolkning fra den voksnes side. Parallelt hermed er rumlige processer også kendetegnet ved bevægelighed og positionsskifte, i betydningen at førskolelærer og barn ikke opfører sig som fastlåste i bestemte roller.)

Bae, B. (2012). Children and teachers as Partners in Communication: Focus on Spacious and Narrow Interactional Patterns. *International Journal of Early Childhood*, 44(1), 53-69.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan relationer og kommunikation mellem pædagoger og børn skaber præmisser for børns ret til at deltage, og hvordan barn-voksen-kommunikation bidrager til udviklingen af hverdagsinteraktioner og de processer, som er relateret hertil.

Resultat

Studiet indikerer, at en demokratisk pædagogrolle kræver respekt for børnenes initiativer og erfaringer kombineret med en selvrefleksiv indstilling samt evnen til at indtage børnenes perspektiver. Ud fra to modsætningsfyldte interaktionsmønstre beskriver forfatteren forskellige kvaliteter ved kommunikationen mellem børn og pædagoger. Disse forskelligheder beskrives med metaforer af "rummelige interaktionelle mønstre" og "snævre interaktionelle mønstre". Studiet viser, at de "rummelige mønstre" åbner op for dialog og skaber gode relationelle præmisser for, at børn er deltagende og kan udtrykke deres synspunkter. Forfatteren vurderer, at de væsentligste træk i sådanne dialoger er: en fokuseret opmærksomhed fra pædagogernes side, tolerance over for fejl, vilighed til at indrømme misforståelser, relativt få lukkede spørgsmål, følelsesmæssig udtryksfuldhed samt en legende attitude. Studiet viser, at en sådan dialog skaber præmisser for både børns og voksnes muligheder for at udtrykke sig, og at hverken børn eller pædagoger behøver at blive holdt i faste og begrænsende roller. Samtidig viser studiet, at de "snævre mønstre" har tendens til at sætte både børn og voksne ind i faste positioner, som begrænser børns deltagelse og deres muligheder for at udtrykke tanker og følelser. Herved konkluderes det, at de "snævre mønstre" hverken er befordrende for børns deltagelse eller for en god dialog. Endvidere konkluderer forfatteren, at det er komplekst at skabe betingelser for demokratiske forhold mellem børn og pædagoger.

Design

Datamaterialet baserer sig på næsten et års videoobservationer af to pædagoger og 14 udvalgte børn i alderen tre til seks år i to dagtilbud i Norge. Materialet består af hverdagsinteraktioner mellem pædagogerne og de udvalgte børn, som blev videofilmet i tre forskellige situationer: spisesituationer, samlinger og perioder med fri leg. Der blev filmet tre dage om måneden i hvert af de to dagtilbud.

Dalgren, S. (2017). *Att göra pedagogisk praktik tillsammans: Socialt samspel i förskolans vardag*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Formål

Afhandlingen har to overordnede formål, nemlig at undersøge hvad der sker i den sociale interaktion mellem dagtilbudspraktikere og børn i hverdagsaktiviteter såsom måltider, og hvordan pædagogisk praksis skabes i det sociale samspil mellem praktikere og børn.

Resultat

Studiets analyser viser, hvordan helt små børn, som endnu ikke har udviklet et verbalt sprog, kan deltage aktivt i måltidssituationer. Et eksempel er, når et barn på 1 ½ år løfter sit drikkekrus frem mod den voksne for at vise hende, at han gerne vil have vand. Da den voksne ikke reagerer, tager barnet låget af kruset. Låget triller ned på gulvet, og barnet siger noget, der lyder som "nej". Herefter retter barnet sit blik mod den voksne og beder endnu engang om at få vand ved at løfte kruset

op i luften med begge hænder. Den voksne spørger nu barnet, om han vil have vand eller mælk ved at løfte henholdsvis kanden med vand og en mælkekarton op fra bordet.

Gennem multimodal kommunikation, dvs. ved hjælp af fx fagter, blikke og drikkekruset som et materielt virkemiddel, bliver det muligt for det lille barn at bede om vand og derved deltage i måltidet på sine egne vilkår.

Studiet viser også, hvordan hverdagsaktiviteter i dagtilbuddet omdannes til problemløsningsprojekter, og hvordan lokale pædagogiske praksisser med et specifikt pædagogisk fokus rettet mod fx sociale måltidsnormer, sprog, fysik og matematik skabes spontant i hverdagslige interaktioner mellem dagtilbudspraktikere og børn. Studiet viser eksempelvis, hvordan børns leg på en vippe kan udvikles til et fælles problemløsningsprojekt, hvor både børn og voksne retter opmærksomheden mod fysiske fænomener og kropsligt undersøger og erfarer tyngde, kraft, balance og ligevægt. Dette sker ved, at den voksne stiller spørgsmål, som fokuserer på, at der er opstået et problem. Hun siger: "Hvordan gør vi nu?" og kigger på de to børn, som vipper. Sammen undersøger de problemet ved at den voksne stiller spørgsmål til børnene, som reflekterer og svarer. Under børnenes videre undersøgelse af vippens bevægelser kommenterer den voksne løbende på, hvad der sker og kommer også indimellem med instruktioner. På den måde opfordrer den voksne til, at børnene skal skabe deres egne hypoteser om, hvad der kommer til at ske.

Design

Det empiriske materiale består af 10 dages videooptagelser fra tre dagtilbud, hvor fokus er på, hvad der sker i den sociale interaktion mellem i alt fem praktikere (tre førskollærere og to barnskötare) og børn i alderen et til fem år. Konversationsanalyse danner rammen for analysen af det samlede datamateriale, hvilket indebærer, at dele af videooptagelserne transskriberes og analyseres i detaljer. I analysen kategoriserer forfatteren udvalgte sekvenser med fokus på nonverbal/multimodalt samspil i måltidssituationer samt spørgsmål-svar-sekvenser i hverdagsaktiviteter såsom leg og borddækning.

Johansson, E., & Emilson, A. (2016). Conflicts and resistance: Potentials for democracy learning in preschool. *International Journal of Early Years Education*, 24(1), 19-35.

Formål

Studiets formål er at undersøge, hvordan børn og pædagoger giver udtryk for modstand i hverdagskonflikter i dagtilbud, og hvordan disse konflikter giver mulighed for læring til og om demokrati (democracy learning). Det undersøges, om og hvordan forskellige meninger bliver ytret i hverdagskonflikter, og om og hvordan disse meninger bliver besvaret og respekteret. Forskellige typer af konflikter og udtryk for modstand, der fx handler om rettigheder, omsorg, sammenhold, regler og den sociale orden i dagtilbud, undersøges.

Resultat

Forfatterne fremanalyserer to hovedkategorier for børns og pædagogers udtrykte modstand i hverdagskonflikter. De to kategorier beskrives ud fra, hvilken plads der gives for læring til og om demokrati i dagtilbud, nemlig Plads til forskellighed (Space for diversity), der illustrerer åbenhed overfor, at forskellige meninger kan ytres og blive hørt, og Plads til enighed (Space for unity), der illustrerer, hvordan alliancer og autoritet skaber både betingelser og begrænsninger for, at meninger kan ytres og blive hørt og/eller ignoreret. Overordnet viser analysen, at begge kategorier af konflikter indeholder muligheder for læring til og om demokrati, men at der også er hindringer.

Forfatterne finder, at børns legesyge (playfulness) og mod (courage) er måder, hvorpå børn udtrykker modstand i interaktionen med såvel andre børn som pædagoger. Børn udtrykker også modstand via sammenhold (solidarity), ved at de i fællesskab stiller krav om, at andre børn fx står til ansvar for deres handlinger. På denne måde kan modstand samle børnene og fremme både deres følelse af at høre til og deres individuelle styrke. Konflikter kan give børnene mulighed for at lære om sammenhold, og hvordan man støtter hinanden, ligesom børnene kan lære om betydninger af eksklusion og inklusion. Resultaterne indikerer, at børnene kan lære, hvordan regler kan udfordres og forhandles, og at konflikter kan bruges til at udtrykke sine meninger. Konflikter kan også give børn mulighed for at lære og erfare, hvad det vil sige at stå ved sine meninger.

Studiet viser, at konflikter giver børn mulighed for at lære, at der i nogle situationer er begrænset plads til barnets egne meninger, og at det ikke altid er en god idé at udvise modstand i situationer, hvor det alligevel er pædagogen (eller en kammerat), der har magten til at bestemme. Konflikter kan også give børn mulighed for at lære, hvordan og hvornår de skal adlyde autoriteter og tilpasse sig den sociale orden uden at stille spørgsmål. Ifølge forfatterne kræver det mod (courage) at udtrykke modstand i sådanne situationer.

Forfatterne understreger, at konflikter ikke i sig selv giver mulighed for uddannelse til og læring om demokrati, men at det er nødvendigt, at konfliktens parter respekterer hinanden som personer med ret til at ytre meninger, hvis konflikter skal give mulighed for læring til og om demokrati i dagtilbud.

Design

Data er indsamlet i fire dagtilbud (ECEC institutions), og i alt 65 1-3-årige børn og 15 pædagoger (teachers) deltog i studiet. Datamaterialet består af 44 timers videoobservationer af pædagog-barn- og barn-barn-interaktioner i både formelle situationer (fx rundkredsaktiviteter) og uformelle situationer (fx fri leg). Videoobservationerne er efterfølgende transskriberet og danner baggrund for en dybdegående analyse, hvortil forfatterne har udvalgt.

Zachrisen, B. (2016). The contribution of different patterns of teachers' interactions to young children's experiences of democratic values during play. *International Journal of Early Childhood*, 48, 179–192.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge sammenhængen mellem interaktionsmønstre og demokratisk praksis i legesituationer i dagtilbud. Studiet undersøger interaktionen mellem børn og praktikere (practioners) set i lyset af en demokratisk praksis, dvs. en praksis, hvor det enkelte barn anses som en del af et fællesskab (community).

Resultat

Forfatteren identificerer to typer af interaktioner: dyadisk interaktion og gruppeinteraktion. I en dyadisk interaktion foregår kommunikationen primært mellem praktikeren og det enkelte barn, mens kommunikationen i en gruppeinteraktion foregår mellem praktikeren og en børnegruppe. Forfatteren finder tre subkategorier inden for hver af de to typer interaktioner. Inden for dyadisk interaktion finder forfatteren: (1) dyadisk interaktion i en én-til-én-situation, (2) dyadisk interaktion med parallelle interaktionsprocesser og (3) dyadisk interaktion med et fælles tema. Inden for gruppeinteraktion finder forfatteren: (1) gruppeinteraktion med en praktiker på sidelinjen, (2) gruppeinteraktion med praktikeren som lege-leder blandt børnene og (3) gruppeinteraktion med praktikere som legekammerat.

Resultaterne viser, at dyadiske interaktioner og gruppeinteraktioner giver børnene forskellige muligheder for at opleve tilhørsforhold og fællesskab. Hvor dyadisk interaktion primært giver mulighed for at udvikle en tilhørsfølelse og at opleve en fællesskabsfølelse med en praktiker, giver gruppeinteraktion mulighed for at udvikle en følelse af tilhørsforhold og fællesskab i gruppen. Forfatteren konkluderer, at gruppeinteraktion sammenlignet med dyadisk interaktion giver børnene større mulighed for at opleve demokratiske værdier. I en gruppeinteraktion kan praktikerens relatere til barnet både som individ og som et vigtigt medlem af en gruppe, og en gruppeinteraktion kan i højere grad give mulighed for at udvikle en følelse af tilhørsforhold og fællesskab i gruppen sammenlignet med en dyadisk interaktion.

Design

Data består af 98 timers videooptagelser i syv dagtilbud. Videooptagelserne blev foretaget af andre forskere end forfatteren. Analysen er foretaget af forfatteren og baserer sig på 37 videoobservationer af legesituationer med børn i alderen 1½ til 3 år. Legesituationer skal her forstås som uformelle lege, der opstår spontant mellem børn i dagtilbuddet. Hvert videoklip varede mellem fire og 22 minutter. Analysen består af tre trin: (1) at identificere kommunikationen mellem børn og praktiker, (2) at undersøge, hvilke muligheder interaktionen gav børnene for at opleve forskellige centrale demokratiske værdier såsom tilhørsforhold (belonging) og fællesskab, og (3) hvorvidt der er fokus på det enkelte barn som individ, eller om der er fokus på børnene som en del af et fællesskab.

3 Studier om børnefællesskaber

Nedenstående studier omhandler børnefællesskaber, og hvilken betydning de har for børns sociale udvikling. Kategorien indbefatter studier, som beskæftiger sig med relationer og samspil i børnegruppen og med børns deltagelse i fællesskabet. Studierne har eksempelvis fokus på venskaber og mobning, og hvilke positioneringsstrategier, som anvendes i børnegruppen. Der er også studier, som fokuserer på betydningen af de fysiske omgivelser og artefakter for børnenes indbyrdes samspil og relationsdannelse. En række af studierne sætter mere direkte fokus på børns deltagelsesmuligheder i børnefællesskabet, rammer for deltagelse og deltagelsesarenaer samt børns indflydelse egen hverdag og demokratisk dannelse.

Beazidou, E., & Botsoglou, K. (2016). Peer Acceptance and Friendship in Early Childhood: The Conceptual Distinctions between Them. *Early Child Development and Care*, 186(10),1615-1631.

Formål

Reviewet fokuserer på to aspekter af børns relationer med jævnaldrende: Accept fra jævnaldrende og venskaber. Derudover fokuserer reviewet på, hvordan disse to aspekter hænger sammen med hinanden og med børns fysiske, adfærdsbaserede og psykologiske karaktertræk.

Resultat

Reviewet handler om børns venskaber og accept fra jævnaldrende. Venskab defineres som en frivillig relation mellem to børn, som formes og nydes af begge deltagere. Forskningen giver forskellige bud på, hvad venskaber blandt små børn består i. Fx viser nogle studier, at de vigtigste komponenter i små børns venskaber er nærhed og varighed. Andre forskere peger på, at nogle af de komponenter, som kendetegner voksnes venskaber også kan genfindes hos børn. Her fremhæves det, at børn i nogen grad opfatter deres venskaber ud fra to overordnede dimensioner: Sammenknytning og konfliktniveau. Som børnene bliver ældre, ændrer venskaberne karakter. Små børn definerer primært deres venner ud fra, hvem de leger med. Ældre børn definerer i højere grad deres venner ud fra, hvem de stoler på og føler loyalitet over for.

Accept fra jævnaldrende bruges til at beskrive, i hvilken grad et barn er socialt accepteret af sine jævnaldrende. Selv når små børn grupperer sig, opstår der hierarkier i børnegruppen. Accept fra jævnaldrende udgør sammen med social status og afvisning grundstenene for et barns hierarkiske position i børnegruppen. Accept fra jævnaldrende er en ensidig relation. Det vil sige, at begrebet udelukkende beskriver, hvordan børnegruppen forholder sig til det enkelte barn og ikke hvordan barnet forholder sig til børnegruppen.

Reviewet betoner vigtigheden af, at venskab og accept fra jævnaldrende betragtes som forskellige aspekter af børns sociale udvikling. Dette fremhæves som vigtigt, fordi koncepterne sommetider i forskning betragtes som en og samme ting. Reviewet fremhæver, at naturen af de to koncepter er forskellig. Venskaber bygger på gensidig intimitet og nærhed, mens accept fra jævnaldrende kan

være ensidig og i mindre grad indebærer tætte følelsesmæssige forbindelser. Desuden viser forfatterne, at der er væsentlige forskelle mellem venskaber og accept fra jævnaldrende, når man taler om børns sociale udvikling. Fx påvirker det barnet forskelligt, om de har svært ved at skabe venner eller svært ved at passe ind i børnefællesskabet. Et studie viser, at antallet af venskaber betyder noget for barnets selvværd, mens gruppeaccept betyder noget for barnets opfattelse af egne sociale kompetencer (Bukowski, Hoza & Newcomb 1991). Desuden viser et studie, at både manglende venskaber og manglende gruppeaccept kan medføre ensomhed, men at venskaber kan være en beskyttende faktor for børn, som er ekskluderet fra børnefællesskabet. Et studie viser således, at børn som står uden for børnefællesskabet, men som har gode venner, ikke føler sig mere ensomme end børn, som er inkluderet i fællesskabet (Sanderson & Siegal 1995). Ligeledes viser forskning, at de to typer relationer hænger sammen med forskellige karaktertræk hos barnet. Fx fremhæves det, at følelsesmæssig selvkontrol (emotional regulation) har stor betydning for børns venskaber, men ikke for accept fra jævnaldrende. Vigtigheden af de to koncepter ændrer sig med alderen. For mindre børn er den sociale accept meget vigtig for deres sociale udvikling og trivsel. Dertil er der høj sammenhæng mellem små børns sociale status og antal af venner. Senere i livet mindskes denne sammenhæng og venskaberne bliver vigtigere end accept fra jævnaldrende.

Selvom venskaber og accept fra jævnaldrende er to forskellige ting, påvirker de hinanden. Forskning viser, at accept fra jævnaldrende påvirker børns muligheder for at skabe venskaber. Børn med større sociale netværk har flere muligheder for at skabe venskaber. Samtidig understøttes venskaber og popularitet af flere af de samme positive karaktertræk. Fx bidrager samarbejdsvillighed, venlighed og betænksomhed både til fremme popularitet og udvikle venskaber.

Børns relationsdannelse i de tidlige år har betydning for deres relationsdannelse senere i livet. Det gælder både i forhold til accept fra jævnaldrende og venskaber. Et studie viser, at børn, som er i stand til at skabe gode relationer i børnehaven, også vil interagere bedre med deres jævnaldrende i skolen (Petit, Clawson, Dodge & Bates, 1996). Ligeledes viser det samme studie, at børn som har gode sociale kompetencer i de tidligere år, har større sandsynlighed for at opbygge gode venskaber senere i livet.

Forskning peger på, at legen spiller en vigtig rolle for børns udvikling af sociale kompetencer. Gennem leg har børn muligheden for at kommunikere med hinanden og udvikle en social forståelse. Desuden lærer børn at skabe fælles mål for interaktionen og at forstå og håndtere uenigheder og konflikter. Noget forskning peger på, at særligt lade-som-lege er relateret til at udvikle social kompetent adfærd, mens andre peger på, at alle typer kompleks leg med jævnaldrende er lige vigtig for udvikling af sociale kompetencer.

Design

Forfatterne har søgt litteratur i Digital Dissertation, Education Full Text, ERIC via EBSCO Host, ERIC via the US Department Education, Psychology and Behavioural Sciences Collection and PsychINFO via EBSCO Host. Det fremgår ikke af reviewet, hvordan forfatterne har udvalgt de studier, som er inkluderet i reviewet.

Engdahl, K. (2014). *Förskolegården. En pedagogisk miljö för barns möten, delaktighet och inflytande*. Doktorsavhandling. Umeå: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet.

Formål

Formålet med afhandlingen er at undersøge, hvordan børns møde med andre børn bliver formet i det pædagogisk tilpassede udemiljø i svenske daginstitutioner (förskola). Afhandlingen har et særligt fokus på, hvordan børns deltagelse og indflydelse kommer til udtryk i relation til daginstitutionens legepladsens forskellige faciliteter. Afhandlingen har tre overgribende forskningsspørgsmål:

Hvordan gestaltes børns samspil og aktørskab i forskellige møder?

Hvilke slags meninger tilbyder de fysiske udemiljøer?

Hvordan forstås børns samspil og aktørskab i form af deltagelse og indflydelse?

Resultat

Resultaterne i afhandlingen viser, at børn i mødet med andre børn får mulighed for at dele en fælles virkelighed, samtidig med at børnene udvikler sig gennem disse forskellige møder. Børnenes handlinger og samspil er under indflydelse af graden af anerkendelse, som opstår i mødet med andre børn i udemiljøet samt mødet med pædagoger. Børnene optræder både som verbale og som fysiske aktører, når de fx udtrykker deres vilje gennem at "patuljere" omkring et vist legeredskab eller område. Børnene afprøver oftest et kollektivt i modsætning til et individuelt aktørskab over for de voksne.

I forlængelse heraf viser resultaterne, at det er vigtigt, at en legeplads i daginstitutionen tilbyder et varieret udemiljø, idet børn anvender og tillægger udemiljøets mange udformninger/faciliteter forskellige meninger og betydninger.

Afhandlingen konkluderer, at størstedelen af børnene i de undersøgte aktiviteter var socialt kompetente og gode forhandlere. Børnene vurderes at have gode forudsætninger for deltagelse og udøvelse af indflydelse i udendørsaktiviteter.

Design

Studiet er et etnografisk-studie, som bygger på to års feltstudier af tre forskellige daginstitutioners udemiljøer foretaget i 2008-2010. Fælles for de deltagende institutioner er, at de alle har udtrykt en interesse for at udvikle daginstitutionernes pædagogiske udendørsmiljø. Daginstitutionerne er placeret i tre forskellige kommuner i Sverige. Empirien er indsamlet gennem observation og fotografering af de udeområder, som de fleste af børnene i daginstitutionerne anvender. Observationerne er løbende blevet suppleret med uformelle samtaler med børnene samt efterfølgende interview med pædagogerne. Børnene var i alderen 1-5 år.

Greve, A. (2007). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Oslo: Det utdanningsvitenskapelige fakultetet Unipub.

Formål

Studiets formål er at undersøge hvad der karakteriserer venskaber mellem to-tre-årige børn i børnehaven. Der fokuseres på barnets evne til at etablere og bevare sociale relationer til andre børn og på småbørns venskaber som basis for udviklingen af sociale kompetencer.

Resultat

Undersøgelsen viser at børnene aktivt former deres venskaber, og at de gennem disse oplever en følelse af at være sammen i børnehavens livsverden. Børnene tager del i kropslige aktiviteter og kommunikation for at etablere og fastholde et fælles 'vi'. Venskaberne karakteriseres bl.a. af humor, konflikter, konfliktløsning, styrkelse, udfordring af regler samt af en etisk dimension. Venskaberne gør børnene i stand til at udvikle empati. Da stabile relationer og tid til fælles interaktion er essentielt for børnene, anbefaler forskeren at der gives fysisk plads til at børnene – både inde og ude – kan udvikle deres venskaber. Det kræver bl.a. at de voksne viser en vis tilbageholdenhed i forhold til at intervenere i børnenes samspil, at de sørger for at "møder" kan opstå mellem børn sådan at det muliggøres at alle børn får en ven, og at de understøtter både spirende og etablerede venskaber, fx i sammensætning af grupper, bordplacering og overflytning til andre afdelinger.

Design

Studiet er designet som et casestudie. Studiet baserer sig på videooptagelser af aktiviteter blandt ti børn i alderen to-tre år i en periode på ti måneder. Materialet er analyseret i et fænomenologisk perspektiv.

Grindheim, L.T. (2014). *Kvardagslivet til barneborgarar. Ein studie av barna si deltaking i tre norske barnehager*. Doktorafhandling for graden philosophiae doctor. Trondheim: Norges teknisk-naturvidenskapelige universitet.

Formål

Studiet er en artikelbaseret ph.d.-afhandling, hvor der indgår 4 artikler. Ph.d.-afhandlingen sætter fokus på børns hverdagsliv og demokrati i en dagsinstitutionskontekst og rejser spørgsmål om børn som medborgere. Det overordnede formål er at undersøge, 1) hvad der skaber mulighed for deltagelse, og hvordan børn deltager i børnefællesskaber, 2) hvordan børn forholder sig til regler og fastlagte strukturer i daginstitutioner, og 3) hvilke rammer der er for børnefællesskaber i daginstitutioner. Overordnet belyser disse spørgsmål demokratisk dannelse i daginstitutioner.

Resultat

På tværs af artiklerne viser afhandlingen, hvorledes daginstitutionernes fysiske indretning, artefakter (fx legetøj) og forventninger til børn skaber vilkår for børns deltagelse i en norsk dagsinstitutionskontekst. Eksempelvis peges der på, at daginstitutionens rutiner og fx inddeling af børn i grupper er et særligt vilkår. Samtidig viser afhandlingen, hvorledes børn som aktører manøvrerer i forbindelse med disse vilkår. En interessant pointe er, at planlagte aktiviteter, der forsøger at inddrage børn (fx lade børn vælge), ofte giver mindre deltagelse end børns egen leg. Det lader til, at børn er interesserede i deltagelse gennem leg. I den sammenhæng spiller alder, legetøj og børns anciennitet i børnehaven en rolle med hensyn til deres måder at indgå i børnefællesskaber på. På den ene side kan leg ses som en demokratisk dannelsesarena, på den anden side rummer den ikke altid demokratiske elementer som solidaritet og ligeværdighed. Gennem afhandlingen peger forfatteren på, at børns modstand eller vrede kan ses som et tegn på børns agentskab. At være barneborger er noget andet end at være voksenborger, i den forstand at børn er afhængige af voksne og ikke deler

samme juridiske rettigheder. Samtidig er det tydeligt, at børn kan andet end voksne og er aktører i eget liv.

I den første artikel er der især fokus på børns legeaktiviteter og de måder, hvorpå deltagelse og medvirken forhandles mellem børn. Legen giver børnene erfaringer med forhandlinger om deltagelse og med, at 'barneborgerskab' i stor udstrækning handler om børnefællesskaber, hvor børnene skaber egne mønstre for at medvirke. Den anden artikel retter blikket mod børns deltagelse i puslespilsaktiviteter. Artiklen viser, hvordan børns deltagelse i puslespilsaktiviteter kan give indsigt i demokratiske praksisser i daginstitutioner. I artiklen peges der på, at puslespilsaktiviteter bliver et fælles projekt mellem børn og kan ses som en demokratisk dannelsesarena. Den tredje artikel sætter fokus på forholdet mellem børns deltagelse og de fysiske rammer i daginstitutionen. Artiklen viser, at arkitekturen rummer en ambivalens mellem frisætning og regulering af børn. Derudover viser artiklen, hvordan børns legende modstand, fx i gemme- og fangelegssituationer, udfordrer traditionelle magt-relationer mellem børn og voksne. I artikel 4 viser analysen, hvordan vrede er en ikke anerkendt følelse mellem børn og personale. Samtidig viser studiet, at konflikter og vrede blandt børnene er almindeligt, og at børn får løst konflikter og også skaber rum for deltagelsesmåder. Forfatteren peger på, at det at løse konflikter, på baggrund af at noget opleves som uretfærdigt, udvider fællesskabet mod en højere grad af ligeværdig sameksistens.

Design

Studiet er baseret på etnografisk feltarbejde i tre forskellige daginstitutioner. Der er tale om kortere feltarbejder i perioden 2008-2012. Daginstitutionerne er valgt på baggrund af variation i den fysiske udformning samt forskellige måder at organisere daginstitutionerne på med hensyn til rum og personale- og børnegrupper. Feltarbejdet inkluderer observationer af børns hverdagsliv, herunder legeaktiviteter og kommunikation og interaktioner mellem børn og ansatte samt observationer af daginstitutionernes fysiske indretning. I daginstitution 1 er der desuden gennemført samtaler (ustrukturerede interview) med børn og ansatte. Studiet er baseret på Wengers begreber om deltagelse og reificering, Biestas demokratiforståelse og til dels Cohens begreber om deltagelse. Derudover inddrages studier om børn og demokrati.

Grunditz, S. (2013). *Små barns sociala liv på vilan: Om deltagande och ordningsskapande i förskolan*. Ph.d.-afhandling. Uppsala universitet, Uppsala.

Formål

Dette studie undersøger, hvordan børn i alderen 1-3 år skaber forskellige former for deltagelse i forbindelse med deres middagslur i en daginstitution (förskola) i Sverige. Studiet fokuserer på, hvordan børn praktiserer deres sociale og kulturelle forståelser af middagslur, og hvordan børnene etablerer forskellige lokale ordner, som former deres kammeratskabskulturer og rutiner i forbindelse med middagsluren. Der er et særligt fokus på, hvordan små børn anvender kropslige handlinger og forskellige semiotiske ressourcer (dvs. måder at kommunikere på ved hjælp af stemme, kropssprog eller hjælpemidler) når de aktivt deltager i denne daginstitutionsrutine.

Resultat

Overordnet viser studiet de sofistikerede måder, hvorpå børn anvender deres viden om kulturelle og institutionelle rutiner til at skabe rum til leg og interaktioner med kammerater og pædagoger. Studiet viser, hvordan middagsluren i en daginstitution ikke blot involverer søvn, men også er et rum, hvor små børn, gennem interaktioner med hinanden og pædagogerne, er aktive agenter i bevarelse, skabelse, genskabelse og udfordring af middagslurens orden. Dermed er barnet aktivt i interaktionen og ordensskabelsen i forbindelse med sit sociale daginstitutionsliv. Gennem deltagelse i interaktioner under middagsluren lærer barnet at finde sin plads i gruppen, samtidig med at det finder ud af, hvad der skal til for at ændre på aktiviteten. Inden for den institutionelle rutine,

som middagsluren kan ses som er børnene, på trods af deres til tider begrænsede verbale sprog, i stand til at skabe tid og rum til deres egne kammeratskabskulturer gennem kropslige handlinger og anvendelse af semiotiske ressourcer. Dermed er de små børn i stand til at konstituere deres eget sociale liv inden for rammerne af middagsluren, hvilket ofte sker gennem tilpasning til de institutionelle og voksenstrukturerede ordener. Et eksempel på dette er et barn, der ved at skabe øjenkontakt med pædagogen, da barnet rejser sig fra madrassen, får lov til at forlade rummet, på trods af at det er tid til middagslur.

Design

Studiet er et etnografisk feltstudie med særlig fokus på dataindsamling via videooptagelser. Studiet gennemføres i en daginstitution (førskoleafdeling) i Sverige. Data indhentes gennem passiv deltagerobservation samt 33 timers videomateriale. Studiet blev indledt med et pilotstudie i 2007, der skulle give et overblik over hverdagen i daginstitutionen. Hovedstudiet blev gennemført i perioden august til oktober 2011, hvor børnenes aktiviteter under middagsluren blev fulgt 1-4 dage om ugen. 23 børn og 6 pædagoger deltog i studiet. I analysen anlægger studiet et etnometodologisk og konversationsanalytisk perspektiv med henblik på at udforske og analysere organiseringen af lokale ordener og børnenes deltagelse heri. Dette gøres med særlig opmærksomhed over for børnenes kropslige udtryk i interaktioner sammen med rumlig og materiel indretning.

Helgesen, M.B. (2010). *Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen*. HiF-rapport 2010:4. Høgskolen i Finnmark.

Formål

Formålet med denne rapport er at undersøge og diskutere hvordan fænomenet mobning konstrueres i forskellige kontekster blandt piger i børnehaven. Forfatteren genanalyserer datamaterialet fra sin egen tidligere undersøgelse 'Mobbing i barnehagen: En studie av mobbing som strategisk maktutøvelse blant førskolebarn' (HiF-rapport 2006:7) og ser i en ny optik på mobning i børnehaven. Studiet har til formål at vise alternative måder at forstå børnehavebørn på, nemlig som aktører hvis handlinger kan forstås som mobning. Desuden begrebsdefineres leg, relationel mobning og venskab, og studiet ser på hvilken betydning mobning har for børns evne til at etablere venskaber.

Resultat

Gennem tre legeeksempler viser studiet hvordan subtile former for mobning kan skjules i legekonteksten. Børn kan opløse en leg og derved forhindre nogen i at deltage. At pigerne hverken formår at etablere en leg eller at udvikle den, kan tolkes som et resultat af den ene piges manipulering med de sociale regler og med legekonteksten. Konflikterne blandt de fire piger kan forstås som eksempler på hvordan relationel mobning kan foregå. Studiet viser alternative forestillinger om barnet end dem der er præsenteret i anden forskning og faglitteratur hvor børnehavebarnet anses som for lille og uskyldigt til at mobbe. Studiet viser at der er mere aggression og destruktiv adfærd på spil i børns relationer end pædagogerne forestiller sig.

Design

Datamaterialet består af tre observationer af fire fireårige pigers leg i en tilfældig udvalgt børnehaven. Observationerne analyseres ved hjælp af diskursanalyse.

**Helgesen, M.B. (2014). Mobbing sett med nye øyne. I: Helgesen, M.B. (red.):
*Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen. Universitetsforlaget. 74-91.***

Formål

Studiet er en undersøgelse af komplicerede og konfliktramte interaktioner i en pigegruppe i en norsk daginstitution (barnehage). Det er formålet at vise, hvordan konflikterne – og baggrunden for konflikterne – er udtryk for pigernes angst for social eksklusion.

Resultat

Resultatet af observationerne viser, at pigegruppen er præget af stærke forhandlinger om lederpositionen. Når de samles, starter forhandlingerne om, hvem der bestemmer. Lederen bestemmer, hvem der må være med i gruppen, og hvad de skal lege. Særligt to af pigerne kæmper om denne lederrolle, og kampen ender ofte i anspændte situationer med konflikter og gråd. En tredje pige, Helle, kæmper for at være en del af gruppen ved fx at tage initiativ til lege, men hun afvises af de andre, når hun gør det. Hun afventer og sniger sig til en plads i gruppens yderkant, når muligheden byder sig. De anspændte forhandlinger i gruppen har konsekvenser for alle børnene, men særligt for Helle, som helt eller delvist positioneres uden for fællesskabet. Studiet finder, at dynamikken i pigegruppen udgøres af sociale processer, der former et mønster, der er relativt fastlåst. I analysen af observationer peges der på, at den sociale eksklusionsangst ulmer i forhandlinger om lederrollen mellem to piger, og denne forhandling blusser op, hver gang pigerne mødes. Pigerne oplever, at deres positioner er pressede, hvilket aktiverer angsten for eksklusion, og for at genoprette deres tilhørsforhold til gruppen forsøger de at positionere Helle udenfor. Helles position kan anses som en uværdig position, hvor hun og hendes sårbarhed bliver mere og mere usynlig. De andre piger angriber Helles sårbarhed, når de ekskluderer hende, og fjerner deres eget ubehag, som sårbarheden aktiverer, ved at projicere den over på Helle og lindrer deres egen smerte. Når afvisningen og udstødselspraksisser på denne måde aktiviseres og skærpes ved at forekomme oftere og måske blive grovere, befinder de sig i overgangen til mobning, da mobning foregår i grupper som systematiske udstødselser af et "medlem".

Design

Datamaterialet er baseret på deltagende observationer af børns leg i en daginstitution, hvor fire 4-årige piger bliver fulgt, når de leger i legerummet i daginstitutionen. Observationerne blev foretaget over en periode på to måneder, hver dag fra kl. 8.00 til kl. 12.00. Datamaterialet analyseres ud fra en forståelse af mobning defineret af den danske forsker Dorthe Marie Søndergaard. Mennesket er i denne forståelse afhængig af at tilhøre fællesskaber, og hos mennesket opstår der social eksklusionsangst, når dets tilhørsfølelse til et fællesskab trues. Mobning skal forstås i dette lys, idet fællesskaber er ensbetydende med forhandlinger og usikkerhed om roller. Ved at rette fokus mod at afvise én mindskes eksklusionsangsten for de resterende medlemmer, og tilhørsfølelsen til gruppen genoprettes.

Johansson, E. (2007). *Etiska överenskommelser i förskolebarns världar*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Formål

Studiets formål er at frembringe viden om etiske aftaler mellem små børn i børnehaven ved at undersøge hvordan etiske værdier og normer opleves og udtrykkes i børns interaktion i børnehaven. Studiet undersøger bl.a. hvordan børn forholder sig til værdier som rettigheder, retfærdighed, magt og omsorg, hvilken relation der er mellem værdier og læring, samt hvilke etiske værdier der er dominerende i børnehaven, og hvordan børn påvirker disse.

Resultat

Undersøgelsen viser at børn i børnehaven forsvarer, forhandler og udtrykker etiske værdier som eksempelvis rettigheder og hensyn til andre. Bl.a. forhandler børnene og laver etiske aftaler om hvordan legen skal foregå. I disse forhandlinger spiller magt og køn en rolle. Undersøgelsen viser at omsorg er det overordnede etiske princip i børnehaven, men at det etiske hierarki tillige markeres gennem princippet om retfærdighed. Forfatteren påpeger at dette er en interessant modsætning, og understreger vigtigheden af demokrati i børnehaven, ikke som illusioner om børns reelle indflydelse, men som fortsat refleksion over demokratiets dilemmaer, fx det individuelle over for det kollektive, majoritet over for minoritet og retten til at tale over for retten til at bestemme.

Design

Studiet er udformet som et casestudie med samtaler og observationer af ti piger og ti drenge i alderen tre til seks år.

Jonsdottir, F. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: samhörighet, tillhörighet, vänskap, utan-förskap*. Malmö: Malmö Högskola.

Formål

Målet med studiet er at få skabt grundlag for en diskussion af om børnehaven er et miljø der giver alle børn muligheder for at skabe gode relationer til andre børn. Studiet undersøger 353 børnehavebørns sociale relationer med særligt fokus på relationer med kammerater og venner. Studiet undersøger også personalets opfattelser af børnenes sociale karakteristika og sociale evner.

Resultat

Gennem sociometri og lærernes klassificering af børnene dannes et billede af børnenes sociale relationer. Studiet peger på at tre hovedmønstre – tilhørsforhold, solidaritet og venskab – gør sig gældende for børnenes sociale relationer. Størstedelen af de deltagende børn har sociale relationer i børnehaven. 89 % af børnene har følelsen af at høre til, 95 % har mindst en ven, og knap 75 % indgår i venskabsrelationer (angiver hinanden som venner). 50 børn føler ikke at de hører til, eller at de har en ven. Størstedelen af de 18 børnehaveafdelinger der deltog i undersøgelsen, har således ikke succes med at skabe et miljø hvor alle børn har oplevelsen af at være en del af en gruppe (som der står i det svenske curriculum). Studiet viser at det enkelte barns følelse af at høre til, at have samhörighet med andre børn og at have venner tillige afhænger af hvilken afdeling og hvilken børnehave barnet er tilknyttet, herunder hvordan pædagogerne opfatter børnenes sociale kompetencer og ikke strukturelle faktorer eller baggrundsvariable. Der findes en sammenhæng mellem lærerens/pædagogens forståelse af barnets sociale karakteristika og sociale evner på den ene side og barnets status i gruppen og dets tilhørsfølelse og solidaritet på den anden side. Endelig konkluderes der negativt på undersøgelsens spørgsmål om dagtilbuddenes miljø. Der er således forskelle på børns muligheder for at skabe gode relationer i dagtilbud. Forskellene har ikke kunnet forklares ved baggrundsfaktorer, hvilket giver anledning til yderligere at undersøge hvad der så årsager de forskelle som er identificeret i de forskellige undersøgte dagtilbudsgrupper.

Design

Studiets design er sociometrisk med screening via klassificering. Studiet er organiseret som en tværsnitsundersøgelse. Data stammer fra 353 børn i alderen tre til syv år fra 18 afdelinger i ni forskellige børnehaver. Børnehaverne er udvalgt så de har forskellig socioøkonomisk varians, ligesom familiernes kulturelle tilhørsforhold varierer.

Karlsson, R. (2009). *Demokratiska värden i förskolebarns vardag*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet.

Formål

Studiet behandler demokratiske værdier i dagtilbud og undersøger hvordan disse værdier viser sig i børns relationer til hinanden. Studiet beskriver hvad børnene tager ansvar for og hvordan, hvad de viser omsorg for og hvordan, samt hvad de viser respekt for og hvordan. Forskningsspørgsmålene lyder: 1. Hvordan håndterer børn værdier, og hvordan opfatter de forskellige situationer som forekommer i det daglige samspil? 2. Hvilke værdier håndterer børn i forskellige situationer med hjælp fra hinanden og i samspil med læreren?

Resultat

Studiets resultater præsenteres efter tre tematiske værdier: ansvar, omsorg og respekt. Resultaterne viser at det er ved at tage ansvar, vise omsorg for nogen eller noget og vise respekt for nogen eller noget børn udtrykker demokratiske værdier i deres dagligdag. Derudover påviser studiet at kønsforskelle er et gennemtrængende fænomen i alle de måder hvorpå børn udøver demokratiske handlinger.

Design

Studiet er kvalitativt designet. Datamaterialet består af observation og lydoptagelser af i alt 44 børn fra to forskellige børnehaver.

Kultti, A. & Odenbring, Y. (2015). *Collective and Individual Dimensions in Peer Positioning in Early Childhood Education*. *Early Child Development and Care*, 185(6), 868-882.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan børn i forskellige aldersgrupper skaber social orden og positionerer sig selv i her-og-nu-interaktioner i en dagtilbudskontekst. Dette gøres ud fra følgende forskningsspørgsmål: (1) Hvordan positionerer børn sig for at inkludere eller ekskludere andre? (2) Hvordan bruger børn i forskellige aldre verbale og kropslige handlinger i deres positionering?

Resultat

Studiet peger på, at børn – afhængigt af deres alder – positionerer sig forskelligt over for hinanden gennem forskellige aktiviteter. Studiet identificerer to dimensioner ved positionering: en kollektiv positionering og en individuel positionering. Den kollektive positioneringsform kommer som oftest til udtryk verbalt hos de ældre børn – fx ved at gentage, hvad andre har ytret, eller beskyldt andre for noget foran grupper af børn. Blandt de yngre børn bruges verbale udtryk derimod til at inkludere andre børn i den igangværende aktivitet. Den individuelle positionering handler om, at barnet målrettet positionerer sig overfor ”sin egen aldersgruppe”. Studiet finder endvidere, at kropslige handlinger er vigtige ressourcer i børnenes positioneringer – uanset barnets alder og dagtilbudskontekst. Tavshed eller ikke at bekræfte verbalt er former for kropslige handlinger, som såvel 2-årige som 5-årige gør brug af i de tre undersøgte dagtilbud. Endelig peger resultaterne på, at børnenes positionering er tæt forbundet med deres forståelse af institutionelle normer og regler, og at børnene allerede i en tidlig alder er bevidste om kontekstualiserede regler (contextualised rules). Børnene opretholder den sociale orden ved at henvise til, hvad der er rigtigt og forkert, og/eller ved at beslutte, hvem der må deltage i en aktivitet. Studiet peger således på, at det at have en fælles

forståelse af de institutionelle normer, regler og aktiviteter bliver et vigtigt redskab for at skabe fælles aktiviteter. Børnene udbygger også de allerede eksisterende regler i dagtilbuddet for at påvirke positionerne i samspillet.

Design

Dataindsamlingen bygger på videooptagelser fra tre forskellige dagtilbud (preschools). Disse data er indsamlet i forbindelse med to tidligere undersøgelser, som i artiklen betegnes projekt A og projekt B. Datamaterialet i projekt A baserer sig på feltarbejde i otte forskellige dagtilbud over en periode på seks måneder. I projekt A blev 2-årige børns interaktion med pædagoger (teachers) og jævnaldrende børn observeret i et halvt år. Projekt B var en del af et længdesnitsstudie, hvor en gruppe 5-årige børns daglige aktiviteter i dagtilbuddet blev observeret.

Löfdahl, A. & Hägglund, S. (2007). Spaces of Participation in Pre-School: Arenas for Establishing Power Orders. *Children & Society*, 21 (5), 328-338.

Formål

Dette studies formål er at undersøge arenaer for deltagelse i børnehaven. Studiet fokuserer på hvordan børnehavebørn deler viden om løbende konstruktioner af sociale mønstre. Studiet undersøger børns sociale mønstre på tidspunkter hvor de sidder i rundkreds i børnehaven og hvilke sociale mønstre der fremkommer når børn skal vælge en ven.

Resultat

Undersøgelsen viser hvordan børns fælles viden om social status og social differentiering i den gruppe de er deltagere i, blev styrket og bekræftet gennem en traditionel lærerstyret rundkredsleg hvor børnene på skift skulle vælge en kammerat.

Design

Studiet er et etnografisk, kvalitativt studie. Studiet bygger på observationer af rundkredslege blandt en gruppe børn i alderen tre til fem år i en børnehave.

Markström, A.-M.; Hallden, G. (2009). Children's Strategies for Agency in Pre-school. *Children & Society*, 23(2), 112-122.

Formål

Fokus for studiet er hvordan børn, i deres interaktion med hinanden og med pædagogerne, formår at have indflydelse på og være medvirkende aktører i skabelsen af det daglige liv som udspiller sig inden for daginstitutionens rammer. Daginstitutioner ses som en vigtig faktor for børns opvækst, idet børn tilbringer mange timer hver dag i institutionen. Der kan anlægges forskellige optikker på daginstitutioner: De kan ses som strukturerende og institutionaliserende, eller de kan ses som stimulerende og udviklende. Studiet undersøger spændingsfeltet mellem disse to optikker ved at undersøge hverdagen set fra børns perspektiver.

Resultat

Studiets fokus var at undersøge de praktikker som konstruerer institutionen. Gennem empiriske datauddrag giver studiet et indtryk af forskellige hverdagspraktikker i daginstitutionen. Eksemplerne viser hvorledes børn, trods begreber som 'fri leg', er underlagt bestemte rutiner, rytmer og sociale ordner i daginstitutionen. Eksemplerne viser dog også hvordan børn formår at tage kontrollen i den skemalagte hverdag ved at forhandle om, negligere eller bryde med de voksnes rutiner. Forfatterne argumenterer for at opfattelsen af daginstitutionen afhænger af det perspektiv der benyttes: om det er børneperspektivet eller voksenperspektivet. Studiet viser hvordan børn tilegner

sig de strategier der på pragmatisk vis gør dem i stand til at modstå den institutionelle diskurs, og i stedet giver dem kontrol over og indflydelse på skabelsen af deres hverdagsliv.

Design

Den etnografiske metode er brugt til at udforske børns strategier i forhold til at kunne influere på, forsvare og konstruere den sociale orden i daginstitutioner. Dataindsamlingen har været kvalitativ og bestående af observationer i to daginstitutioner med børn fra 0-5 år.

Markstrom, A.-M. (2010). Talking about children's resistance to the institutional order and teachers in preschool. *Journal of Early Childhood Research*, 8(3), 303-314.

Formål

Fokus for studiet er hvordan børn, i deres interaktion med hinanden og med pædagogerne, formår at have indflydelse på og være medvirkende aktører i skabelsen af det daglige liv som udspiller sig inden for daginstitutionens rammer. Daginstitutioner ses som en vigtig faktor for børns opvækst, idet børn tilbringer mange timer hver dag i institutionen. Der kan anlægges forskellige optikker på daginstitutioner: De kan ses som strukturerende og institutionaliserende, eller de kan ses som stimulerende og udviklende. Studiet undersøger spændingsfeltet mellem disse to optikker ved at undersøge hverdagen set fra børns perspektiver.

Resultat

Studiets fokus var at undersøge de praktikker som konstruerer institutionen. Gennem empiriske datauddrag giver studiet et indtryk af forskellige hverdagspraktikker i daginstitutionen. Eksemplerne viser hvorledes børn, trods begreber som 'fri leg', er underlagt bestemte rutiner, rytmer og sociale ordner i daginstitutionen. Eksemplerne viser dog også hvordan børn formår at tage kontrollen i den skemalagte hverdag ved at forhandle om, negligere eller bryde med de voksnes rutiner. Forfatterne argumenterer for at opfattelsen af daginstitutionen afhænger af det perspektiv der benyttes: om det er børneperspektivet eller voksenperspektivet. Studiet viser hvordan børn tilegner sig de strategier der på pragmatisk vis gør dem i stand til at modstå den institutionelle diskurs, og i stedet giver dem kontrol over og indflydelse på skabelsen af deres hverdagsliv.

Design

Den etnografiske metode er brugt til at udforske børns strategier i forhold til at kunne influere på, forsvare og konstruere den sociale orden i daginstitutioner. Dataindsamlingen har været kvalitativ og bestående af observationer i to daginstitutioner med børn fra 0-5 år.

Markström, A.-M. (2010). Talking about children's resistance to the institutional order and teachers in preschool. *Journal of Early Childhood Research*, 8(3), 303-314.

Formål

Fokus for studiet er hvordan børn, i deres interaktion med hinanden og med pædagogerne, formår at have indflydelse på og være medvirkende aktører i skabelsen af det daglige liv som udspiller sig inden for daginstitutionens rammer. Daginstitutioner ses som en vigtig faktor for børns opvækst, idet børn tilbringer mange timer hver dag i institutionen. Der kan anlægges forskellige optikker på daginstitutioner: De kan ses som strukturerende og institutionaliserende, eller de kan ses som stimulerende og udviklende. Studiet undersøger spændingsfeltet mellem disse to optikker ved at undersøge hverdagen set fra børns perspektiver.

Resultat

Studiets fokus var at undersøge de praktikker som konstruerer institutionen. Gennem empiriske datauddrag giver studiet et indtryk af forskellige hverdagspraktikker i daginstitutionen. Eksemplerne viser hvorledes børn, trods begreber som 'fri leg', er underlagt bestemte rutiner, rytmer og sociale ordner i daginstitutionen. Eksemplerne viser dog også hvordan børn formår at tage kontrollen i den skemalagte hverdag ved at forhandle om, negligere eller bryde med de voksnes rutiner. Forfatterne argumenterer for at opfattelsen af daginstitutionen afhænger af det perspektiv der benyttes: om det er børneperspektivet eller voksenperspektivet. Studiet viser hvordan børn tilegner sig de strategier der på pragmatisk vis gør dem i stand til at modstå den institutionelle diskurs, og i stedet giver dem kontrol over og indflydelse på skabelsen af deres hverdagsliv.

Design

Den etnografiske metode er brugt til at udforske børns strategier i forhold til at kunne influere på, forsvare og konstruere den sociale orden i daginstitutioner. Dataindsamlingen har været kvalitativ og bestående af observationer i to daginstitutioner med børn fra 0-5 år.

Melin, E. (2013). Social delaktighed i teori och praktik: Om barns sociala delaktighet i förskolans verksamhet. Ph.d.-afhandling. Stockholm University, Stockholm.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge børns deltagelse i hverdagsaktiviteter i fem daginstitutioner (förskola) i Sverige. Deltagelsesgraden undersøges for børn med og uden Downs syndrom.

Resultat

Studiet konkluderer overordnet, at pædagogernes adfærd påvirker mulighederne for de anerkendelsesmekanismer, der kan skabe social deltagelse blandt børnene. Her påpeger studiet, at pædagogernes øje for børnenes perspektiver og behov giver mulighed for at organisere omsorgspraksisser og pædagogiske praksisser, så alle børn tilbydes lige handlemuligheder og forudsætninger for social deltagelse. Denne form for organisering kræver, at børnene bliver opfattet som primære agenter, så de kan blive medlemmer af kammeratgrupper, og gives muligheden for social deltagelse i fællesleg. Måden, hvorpå pædagogerne ser barnet som omsorgsmottager, har betydning for social inklusion. Her kræves, at barnet betragtes af pædagogerne som selvstændig agent. Denne betragtning leder til pædagogernes anerkendelse af barnets behov, der igen fører til barnets øgede sociale deltagelse i situationen. Studiet konkluderer endvidere, at bestemte typer opfattelser af barnet er væsentlige for den praktiske realisering af social deltagelse. Her nævnes, at personalets forventninger om, at alle børn har kapacitet til at deltage, bevirker, at praksis indrettes på en måde, der giver større muligheder for børns sociale deltagelse.

Design

Det empiriske studie er udformet som et casestudie. Studiet inkluderer børn og pædagoger fra fem dagtilbud. 16 børn deltager, hvoraf fem har Downs syndrom. Derudover deltager fem pædagoger i studiet. Data er indsamlet gennem observation og optagelse af situationer med hvert af børnene samt gennem samtaler med pædagogerne. Både børnene og pædagogerne er blevet observeret og videofilmnet. Studiet indgår som en del af et større projekt.

Nome, D. Ø. (2017). *De yngste barnas nonverbale sociale handlingsreportoar: slik det utvikler seg og kommer til uttrykk i norske barnehager. Doktoravhandling. Universitetet i Agder.*

Formål

Afhandlingens overordnede formål er at undersøge, hvordan små børn, som endnu ikke har et fuldt udviklet verbalt sprog, udforsker og afprøver forskellige måder at være social i en norsk dagtilbudskontekst. Med begrebet social menes ikke bare børns relationer til andre børn eller voksne, men også børns relationer til ting og de institutionelle rammer og rutiner samt børns kropslige udtryk, lyde og rytmer.

Resultat

Afhandlingens første artikel viser, hvordan små børn afprøver måder at være social, som åbner op for mere stabile og eksklusive relationer med jævnaldrende og sociale fænomener som venskab og konflikter. Forfatteren peger på dagtilbuddet som en særskilt institutionel kontekst bestående af ejerløse ting og steder, som børn hele tiden må tilegne sig midlertidig brugsret over, hvilket præger små børns sociale afprøvninger. Overordnet viser analysen, hvordan små børn bruger både ting og handlinger såsom medbragte, private genstande, løfter om at komme med hinanden hjem og at lægge hovederne tæt ind til hinanden og hviske, som forsøg på at skabe en mere privat relation i det ellers åbne, offentlige rum, som dagtilbuddet udgør. Ifølge forfatteren bliver sådanne handlinger med sociale betydninger og børnenes private genstande en værdifuld ressource i børnegruppen, som børnene bruger aktivt, og som giver børnene magt til at etablere og vedligeholde eksklusive, private relationer med begrænsede adgangsmuligheder for andre.

I en anden artikel viser forfatteren, hvordan ting såsom små legetøjsdyr, DUPLO-klodser og legetøjsbiler har en stor betydning for små børns muligheder for at gøre sig sociale erfaringer i dagtilbuddet. Artiklen belyser med andre ord den sociale betydning, som små ting har i dagtilbuddet, dvs. de ting, som børnene har i deres hænder, og som udvider børnenes kroppe og dermed giver børnene bestemte handlingsmuligheder i rummet, men også bestemte begrænsninger. Studiet viser, at ting fungerer som indgangsbilletter til deltagelse i aktiviteter med et bestemt indhold, som så at sige er indbygget i tingene, og at ting bidrager til at give børnene forskellige former for bevægelighed i rummet. Ting forstyrrer og distraherer for at afbryde igangværende aktiviteter og derved skabe rum for nye sociale afprøvninger, ligesom tingenes indbyrdes hierarkiske orden bidrager til at udtrykke den sociale orden i børnegruppen. Ting giver derved børnene forskellige muligheder for positionering. Forfatteren peger på, at børnenes valg af ting, placeringen af tingene og reglerne for brugen af tingene er med til at bestemme, hvilke sociale erfaringer, børnene gør sig i dagtilbuddet.

Endeligt viser forfatteren i en tredje artikel, hvordan små børn bruger musiske udtryk i form af lyd og rytmer med ting, stemme eller krop for at skabe fællesoplevelser af mening men også for at tage nye initiativer i børnegruppen. Studiet viser, at små børn ofte bruger lyde uden ord og rytmer som en måde at invitere jævnaldrende ind i en aktivitet, og at børnenes lyde er uløseligt forbundet med deres ekspressive, kropslige udtryk. Ifølge forfatteren synger og danser børnene sig bogstaveligt talt vej ind i deltagelse med andre, hvilket sker som et rytmisk skift mellem *at falde i med gruppen* og *at skille sig ud*. Ifølge forfatteren eksisterer begge skift gensidigt som hinandens forudsætninger.

Resultaterne peger derved på, at lyd og rytme spiller en vigtig rolle i børnenes forsøg på at holde en aktivitet i gang og en børnegruppe samlet. Lyde og rytmer bruges til at udvikle en følelse af fællesskab i børnegruppen, men kan også udgøre et barns muligheder for at "indtage scenen" og derved skille sig ud. Ifølge forfatteren indikerer disse resultater, at små børns sociale liv i dagtilbuddet er uafhængigt af verbalt sprog, men at små børns deltagelse i dagtilbuddets sociale liv derimod afhænger af lyde og ekspressive bevægelser.

Design

Data er indsamlet i to dagtilbud (barnehager), hvor forfatteren har foretaget sammenlagt to måneders etnografisk feltarbejde. I alt deltog 28 børn i alderen 2-3 år og 10 ansatte (fire pædagoger, fire fagarbejdere og to lærere). Forfatteren har foretaget videoobservationer af fri leg og andre børneinitierede aktiviteter og deltagerobservationer af voksenstyrede aktiviteter, såsom måltider og samling. I afhandlingen indgår i alt fire artikler, som undersøger studiets problemstilling ud fra forskellige teoretiske perspektiver som Aktør-Netværk-Teori (ANT), teori om kommunikativ musikalitet og Hannah Arendts begreb om handling. Én af disse artikler består af en teoretisk og filosofisk diskussion frem for en empirisk undersøgelse og indgår derfor ikke her.

Olwig, K.F. (2012). Børns socialitet. Fortolkning og forhandling af civiliseringsprojektet i børnehaven. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse* (s. 97-118). Aarhus Universitetsforlag.

Formål

Formålet med dette studie er at undersøge, hvordan børn som 'endnu-ikke-civiliserede' udvikler fællesskaber med hinanden i dagtilbuddet, og hvorledes de gennem disse fællesskaber omfortolker og tilegner sig dagtilbuddet og dets civiliseringsprojekt.

Resultat

Med dette studie viser forskeren, hvordan børn i dagtilbuddet kan ses som 'endnu-ikke-civiliserede'. Det at være 'endnu-ikke-civiliserede' er imidlertid ikke kun begrænsende for børnene, vurderer forskeren. Det giver ligeledes børnene mulighed for at trække på en bred vifte af kropslige og følelsesmæssige udtryk (f.eks. at lege med maden og at bruge toiletterne som legesteder), som ikke er socialt acceptable for voksne. Ifølge forskeren udgør børnenes overskridelse af grænsen mellem civiliseret og uciviliseret opførsel et vigtigt element i deres etablering af forskellige fællesskaber. Dette ses, ved at børnene udnytter deres særlige position uden for det civiliserede til at om-danne dagtilbuddet til deres eget sted. Herved tilegner de sig det civiliseringsprojekt, som dagtilbuddet står for, konkluderer forskeren.

Design

Datamaterialet baserer sig på et livshistoriestudie gennemført i 2006, hvor forskeren har foretaget en række interviews med 16 unge mennesker, der på det tidspunkt boede i København og var i alderen 11 til 22 år. Alle de unge havde middelklassebaggrund og havde gået i dagtilbud i perioden fra sidst i 1980'erne til sidst i 1990'erne. Deres erindringer gjaldt derfor oplevelser, som lå mellem fem og 20 år tilbage i tiden.

Simonsson, M. (2015). The role of artefacts during transition into the peer group: 1-to 3-year-old children's perspective on transition between the home and the pre-school in Sweden. *International Journal of Transitions in Childhood*, 8, 14-24.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan små børn skaber deres allerførste relationer til jævnaldrende børn i dagtilbud (preschool), og hvordan de håndterer indkøringsperioden og overgangen fra hjemmet til dagtilbuddet. Studiet fokuserer især på børnenes brug af artefakter (såsom cykler og legetøj) i samspillet med jævnaldrende børn og med dagtilbudsmiljøet.

Resultat

Overordnet viser studiet, at de nye børn i dagtilbuddet er aktive og kompetente aktører (agents) i overgangen fra hjemmet til dagtilbuddet. Børnene tager kontakt til og skaber relationer til de jævnaldrende børn i dagtilbuddet lige fra begyndelsen. Derudover indikerer studiet, at artefakter er vigtige værktøjer i børnenes interaktion med jævnaldrende børn, idet børnene bruger artefakter på mange komplekse måder for at håndtere hverdagens udfordringer i dagtilbuddet. Børnene bruger eksempelvis artefakter til at forhandle om siddepladser (negotiating places) og skabe relationer og til at lære normer i forbindelse med deres interaktion med jævnaldrende børn i dagtilbuddet.

Design

Dataindsamlingen fandt sted over en periode på ca. en måned i ét dagtilbud. Kriteriet for udvælgelse var, at dagtilbuddet kørte flere børn ind på samme tid. Datamaterialet består af videooptagelser af to børn (en dreng på 1:6 år og en pige på 3 år). Begge børn blev observeret i to uger under indkøringsperioden. Derudover har forfatteren taget feltnoter og gennemført uformelle samtaler med personalet. Forfatteren foretager det, hun kalder mikroanalyser af videosekvenser med henblik på at belyse, hvordan de nye børn i dagtilbuddet bruger artefakter til at interagere med jævnaldrende børn og i deres medvirken i igangværende aktiviteter. Derudover foretager forfatteren en diskursanalyse ud fra begreberne viden, magt og subjektivitet (knowledge, power and subjectivity).

Skånfors, L. (2010). Tokens, peer context and mobility in preschool children's positioning work. *Nordisk Barnehageforskning*, 3(2), 41-52.

Formål

Målet med undersøgelsen er at analysere børns positioneringsstrategier i en svensk daginstitution. Formålet er at undersøge hvordan børn løbende konstruerer, forhandler, fastholder og forandrer den sociale orden. Fokus for undersøgelsen er hvordan børnene investerer energi i at positionere sig i forhold til hinanden, og hvordan disse positioner skabes og forandres gennem børnenes løbende forhandlinger som gør det muligt for dem at bevæge sig mellem forskellige positioner.

Resultat

Undersøgelsen viser at børn positionerer sig selv og hinanden i relation til etablerede venskaber, alder og specifikke kompetencer, afhængigt af den kontekst de befinder sig i, og den aktivitet de er involveret i. Børn er i stand til at bevæge sig ind og ud af forskellige positioner med dertilhørende forskellig social status og magt. Studiet identificerer tre forhold som spiller ind på børns muligheder for forhandling af magt og status i sociale relationer: etablerede venskaber, alder og specifikke kompetencer.

Design

Datamaterialet består af cirka 75 timers videoobservationer i en daginstitution med 20-23 børn i alderen to til fem år med en overrepræsentation af piger. De transskriberede videoobservationer blev sammen med feltnoter analyseret i henhold til Harré og Langenhoves positioneringsteori. Analysearbejdet foregår ved at observere børns sociale ageren i forhold til deres sociale positioneringer.

Skånfors, L. (2013). *Barns sociala vardagsliv i förskolan*. Ph.d.-afhandling. Karlstads universitet, Karlstad.

Formål

Formålet med studiet er at bidrage til viden om børns sociale færdigheder i en svensk daginstitution (förskola), både indholdet af børnenes sociale færdigheder, og hvordan de etableres og oprettholdes.

Resultat

Undersøgelsens resultater viser, at børnenes sociale færdigheder handler om to aspekter: 1) at skabe og opretholde relationer og 2) at distancere sig fra relationer. Børnenes mestring af de to aspekter udgør grundlaget for deres evne til at håndtere, forstå og ordne det sociale liv, dvs. at indgå i en gruppe. Det første aspekt handler om, hvordan børnene skaber og opretholder relationer ud fra forskellige sociale ressourcer og i relation til konteksten i børnehaven. Sociale ressourcer omfatter her specifikke kompetencer, bevidsthed om alder samt etablerede relationer til andre børn. Specifikke kompetencer udgøres også af kunstneriske og kognitive færdigheder. Adgangen til sådanne ressourcer styrker og muliggør højere status og magtpositioner, men da barnets kompetencer afhænger af den konkrete situation, er der tale om social fleksibilitet. Barnet har ikke en fast social position, men indtager denne position løbende i samspil med andre børn og konteksten. De sociale positioner er derfor ikke faste, men foranderlige, hvilket også er afgørende for barnets sociale positioneringsmuligheder. Det andet aspekt, der handler om at distancere sig fra relationer enkeltvis eller som gruppe, er også et centralt element i håndteringen og forståelsen af det sociale liv. Undersøgelsen viser, at der synes at være en spænding eller dynamik mellem børns viden og sociale færdigheder og de sociale normer, der eksplicit er formuleret i den pågældende børnehaves kontekst. Fx børnehavens sociale normer med hensyn til fællesskab for alle børn på den ene side og børnenes ønske om at distancere sig fra visse andre børn på den anden side. Forskeren har derfor den fortolkning, at sociale normer, som barnet konstruerer, kan ansues som modstand mod at være en del af det kollektive.

Design

Data i dette studie er indsamlet i en svensk daginstitution (förskola) over en periode på 1½ år, fra efteråret 2007 til sommeren 2009. Der er indsamlet i alt 100 timers datamateriale gennem observation, videooptagelser og feltnoter. I alt deltog 20-23 børn i alderen 3-5 år. Studiets transskriberede datamateriale analyseres fænomenologisk med fokus på sammenhængende hændelsesforløb og kropssprog.

Söderström, Å., & Hultman, A. L. (2017). *Preschool Work against Bullying and Degrading Treatment: Experiences from an Action Learning Project*. *Early Years*, 37(3), 300-312.

Formål

Det overordnede mål er at undersøge, hvordan daginstitutioner arbejder for at forebygge og afhjælpe mobning og nedværdigende behandling blandt 3-5-årige børn. Forskningsspørgsmålene

lyder: Hvad opfattes som udfordringer i arbejdet mod mobning og nedværdigende behandling? Hvilke handlinger og aktiviteter sigtet mod forbedring af arbejdet var planlagt af daginstitutionerne?

Resultat

Resultaterne viser, at størstedelen af udfordringerne i arbejdet mod mobning og nedværdigende behandling blev relateret til forebyggende arbejde, mens fokus på afhjælpende arbejde var mere sjældent. Forfatterne finder, at deltagerne oplevede en sammenhæng mellem at arbejde mod mobning og nedværdigende behandling og mere omfattende arbejde med værdier, der også involverede idéer om at øge børns deltagelse og indflydelse. Forfatterne identificerer i alt fem områder af udfordringer, som repræsenterer de ni deltagende institutioner generelt: (1) Samarbejde med forældre, (2) Forbedring af det systematiske kvalitetsarbejde, (3) Nedværdigende behandling af pædagoger, (4) Håndtering af konfliktsituationer og (5) Et trygt og inspirerende miljø for alle børn.

Derudover finder forfatterne, at institutionernes planlagte handlinger og aktiviteter samlet set var rettet mod at forebygge mobning og nedværdigende behandling ved at etablere tolerante og tillidsfulde relationer i institutionen. Studiet viser blandt andet, at personalet var opmærksomme på konfliktsituationer blandt børn, og at de forsøgte at finde ud af mere om, hvad de rent faktisk gør i børns konfliktsituationer. De planlagte handlinger havde blandt andet fokus på forebyggelse af børns konfliktsituationer ved at udfordre personalets egne normer og værdier.

At arbejde mod mobning og nedværdigende behandling blev beskrevet som en naturlig del af de daglige aktiviteter i institutionerne. Eksempelvis organiserede personalet dialoger om, hvordan deres egne normer og værdier kom til udtryk i praksis, og hvordan disse kunne risikere at bidrage til eksklusion af visse børn. Et formodet resultat af dialogerne var, at personalet ville blive bedre rustet til at håndtere konfliktsituationer.

Forfatterne konkluderer, at de deltagende institutioner er på rette vej i arbejdet mod mobning og nedværdigende behandling ved netop at identificere udfordringer og handlinger forankret i lokale sammenhænge. Dog hæfter forfatterne sig ved, at børnene og deres oplevelser ikke umiddelbart tages i betragtning. Mens næsten alle identificerede udfordringer og handlinger havde fokus på personalet, forældrene, miljøet og/eller pædagogikken, forblev børnene stort set usynlige. Forfatterne fandt altså kun enkelte eksempler i de indsamlede dokumentationer, hvor det var meningen, at børnene skulle være involveret i institutionens arbejde mod mobning og nedværdigende behandling. Det får forfatterne til at konkludere, at de deltagende institutioner overser en helt afgørende pointe i arbejdet mod mobning og nedværdigende behandling blandt børn.

Design

Datamaterialet består af skriftlig dokumentation fra arbejdet med et aktionsforskningsprojekt, som havde til formål at forbedre deltagerens arbejde med værdier (values education) i deres lokale daginstitution, specielt vedrørende arbejde mod mobning og nedværdigende behandling. I alt deltog ni ledere (head teachers) og 20 pædagoger (preschool teachers) fra ni daginstitutioner (preschools), som i løbet af ét år dokumenterede deres arbejde mod mobning og nedværdigende behandling. Det resulterede i et 10 sider langt dokument fra hver af de ni deltagende daginstitutioner, hvilket udgør datamaterialet for nærværende studie. Dataanalysen er inspireret af tematisk indholdsanalyse, hvortil William A. Corsaros teori om *peer culture* og teorier om aktionslæring anvendes.

4 Studier om leg

Nedenstående studier omhandler sammenhængen mellem børns leg og deres sociale udvikling. Kategorien indeholder fire studier. Det første har på baggrund af kvalitativ data udvikling tre typer af legesituationer eller –kontekster, som har betydning for den måde, børns leg foregår og udvikler sig. Det andet studie beskæftiger sig med børns forhandlinger og forhandlingsstrategier i sociale lege, herunder deres nonverbale kommunikation. Det tredje studie beskriver den organisering af sociale relationer, der finder sted, når børn leger. Det fjerde studie er en statistisk analyse, der blandt andet finder, at der er en sammenhæng mellem små børns sprogfærdigheder, sociale kompetencer og legekompeter. Børn med svage sprogfærdigheder fungerer dårligere i leg end jævnaldrende børn med gennemsnitlige eller stærke sprogfærdigheder.

Ackesjö, H. (2017). Children’s Play and Teacher’s Playful Teaching: A Discussion about Play in the Preschool Class. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science*, 19(4),1-13.

Formål

Det overordnede formål med studiet er at udforske den leg, som foregår i den svenske børnehaveklasse (preschool class). Forskningsspørgsmålene lyder: Hvordan anvendes leg i den svenske børnehaveklasse, og hvordan kan legen beskrives?

Resultat

Resultaterne viser, at legen i børnehaveklassen aldrig er fri, hvilket vil sige, at den betinges og rammesættes af lærerne, hvorfor børnene er bundet til at lege på en bestemt måde på et bestemt tidspunkt. De udvalgte legesituationer inddeles i tre forskellige kategorier: (1) *Den frivillige leg*, (2) *Den kulturelle leg* og (3) *Den læringsrettede leg*.

Den frivillige leg

Den frivillige leg dækker over situationer, hvor børnenes leg anvendes til at udfylde et tidsrum eller som motivation for en korrekt udført opgave. Lærerne deltager ikke i den frivillige leg, hvilket ifølge forfatteren er med til at markere grænsen mellem, hvad der er vigtigt (læring), og hvad der er mindre vigtigt (leg). Legen er begrænset i tid og rum, og selvom børnene er aktive, er det lærerne, som sætter rammerne for legen.

Den kulturelle leg

Den kulturelle leg beskriver de situationer, hvor fx kommercielle kulturer og produkter træder ind i skolen og påvirker børnenes leg. Leg opfattes her som et socialt og kulturelt fænomen, der skaber en fælles kultur, som lærerne kan udnytte på forskellige måder. Forfatteren bruger en legesituation med Beyblades som eksempel, hvor børnene skabte deres egen legekultur og selv forhandlede reglerne. Legen ekskluderede imidlertid de børn, som ikke havde adgang til Beyblades. Derfor tog læreren kontrol over legen og ændrede den ved at lade børnene bygge deres egne Beyblades af træ. På denne måde blev legen omformet, men på bekostning af børnenes egen legekultur.

Den læringsrettede leg

I den læringsrettede leg bliver legen en del af undervisningen, hvor læreren er aktivt deltagende. Undervisningen foregår i en legende ramme, hvor legen integreres med læringsmål inden for fx matematik. Her er det læreren, som styrer legen, og børnene er forpligtede til at deltage. I den forstand er der ifølge forfatteren ikke tale om egentlig leg, men snarere legende aktiviteter, som sigter mod et fremtidigt læringsformål. Lærerne fokuserer altså på læreplanens mål snarere end på legen som sådan.

Design

Studiets empiriske materiale stammer fra et større etnografisk casestudie, som forløb over 11 måneder i en svensk børnehaveklasse. De originale data består af videoobservation og feltnoter fra de aktiviteter, der foregår i klassen i løbet af skoleåret. Analysen er inspireret af kvalitativ indholdsanalyse, hvor forfatteren fokuserer på legesituationer, som kan betragtes som almindeligt forekommende i den udvalgte børnehaveklasse. De udvalgte legesituationer analyseres ud fra forskellige teoretikers perspektiver på leg, fx Øksnes og Huizinga.

Alvestad, T. (2010). *Barnehagens relasjonelle verden: Små barn som kompetente aktører i produktive forhandlinger*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge leg blandt de yngste børn i daginstitutionen og analysere hvordan leg udspiller sig. Studiet fokuserer på hvad børn forhandler om i deres leg, hvordan denne forhandling kommer til udtryk, og hvilke strategier der benyttes i disse forhandlinger.

Resultat

Studiet viser at småbørn forhandler både verbalt og nonverbalt og kombinerer de to forhandlingsformer. Når småbørn forhandler nonverbalt, imiterer, kopierer eller genskaber de varianter af andres bevægelser. Småbørns brug af verbalt og/eller nonverbalt sprog varierer alt efter om udgangspunktet for deres interaktion er enighed eller uenighed. Det nonverbale sprog synes at være mest brugt i lege hvor børnene som udgangspunkt er enige. Småbørns forhandlingsstrategier kan opdeles i hensigtsmæssige og uhensigtsmæssige strategier. De hensigtsmæssige strategier resulterer som oftest i at børnene opnår enighed og kommer overens med hinanden i deres relation. De uhensigtsmæssige strategier resulterer i at legen ikke kommer videre.

Design

24 børn i daginstitution, heraf 13 piger og 11 drenge, i alderen to til tre år, er blevet videoobserveret. Otte timers videomateriale af børns leg er blevet omskrevet til tekst og analyseret i relation til barndomspsykologiske og barndomssociologiske teorier (Sommer, 1997; Corsaro, 2002).

Karrebæk, M.S. (2011). *It Farts: The situated management of social organization in a kindergarten peer group*. *Journal of Pragmatics*, 43, 2911-2931.

Formål

Artiklen er en undersøgelse af leg mellem børn i dagtilbuddet. Målet med undersøgelsen er at beskrive, hvordan socialt kompetente deltagere i legen kan gøre brug af forskellige sociale, materielle, sproglige og kommunikative ressourcer, mens mindre dygtige børns brug af de samme ressourcer ikke garanterer, og ikke er et tegn på, social og kommunikativ succes.

Resultat

Gennem analysen vises det, hvordan gruppen af drenge organiserer deres leg og deres sociale relationer samtidig. Forfatteren viser, at deltagelse i leg er en præstation i sig selv, og at børns sociale succes i legen afhænger af deres individuelle kompetencer såvel som af de andre børns agendaer og strategier. Nogle deltagere i legen bruger andre deltagere til at fremme deres egne interesser, blandt andet ved at ekskludere fra legen eller invitere andre ind i legen. Forfatteren understreger, at sprog og sociale evner ikke skabes ubesværet, smertefrit og uundgåeligt i børns leg, og at børns legeoplevelser er væsentlige – både de oplevelser, der normalt anses som positive, og de oplevelser, der normalt anses som mindre positive.

Design

Artiklen er baseret på data indsamlet over en ni måneder lang periode, hvor forfatteren med et håndholdt videokamera optog børns spontane leg. Børnene var tre til fem år gamle. Optagelserne havde en varighed af i alt 33 timer, hvoraf de ni blev transskriberet. Dagtilbuddet var beliggende i et multietnisk område, og mindst ti forskellige modersmål var repræsenteret i dagtilbuddet. I artiklen analyseres tre minutters leg ud af en periode på 30 minutter, hvor fire drenge leger. Fokus i analysen er på den løbende produktion af den sociale orden, der finder sted mellem de fire drenge.

Stangeland, E.B. (2017): The impact of language skills and social competence on play behaviour in toddlers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(1), 106-121.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge sammenhængen mellem små børns legeadfærd, sprogfærdigheder og sociale kompetencer. Forfatteren udforsker, hvorvidt der er en sammenhæng mellem legeadfærd og sprogfærdigheder, herunder hvad der karakteriserer de former for leg, børn med henholdsvis svage og stærke sprogfærdigheder indgår i. Videre undersøges det, om små børns sociale kompetencer forklarer deres legeadfærd bedre end sprogfærdighed, herunder om børn med svage sprogfærdigheder har et niveau af sociale kompetencer, som svarer til niveauet for børn med stærke sprogfærdigheder.

Resultat

Resultaterne peger på, at der er en sammenhæng mellem små børns sprogfærdigheder, sociale kompetencer og legekompetencer. Den statistiske analyse viser, at gruppen af børn med svage sprogfærdigheder fungerer dårligere i leg end jævnaldrende børn med gennemsnitlige eller stærke sprogfærdigheder. Det ses fx ved, at kun en mindre procentdel af børnene med svage sprogfærdigheder indgår i mere komplekse former for leg, såsom rolleleg, social konstruktionsleg eller leg, som varer i længere tid. Resultaterne peger dog på, at den største forskel mellem gruppen af børn med svage sprogfærdigheder og børn med stærke sprogfærdigheder ikke vedrører legens kompleksitet, men snarere det at indgå i social leg med andre børn. Kun en mindre andel af børnene med svage sprogfærdigheder får således det maksimale antal point i vurderingen af deres evner til at lege med andre børn og forblive i legen. Dette indikerer ifølge forfatteren, at børn med svage sprogfærdigheder tilbringer en større del af deres tid i dagtilbuddet med at lege alene.

Det fremgår af ovenstående, at sprogfærdigheder i sig selv kan have en indflydelse på børns legeadfærd. Analysen peger imidlertid på, at sociale kompetencer spiller en endnu større rolle. Hovedparten af børnene med svage sprogfærdigheder blev vurderet til at have ringe sociale færdigheder i forhold til at tilpasse sig andre børn (fx samarbejde og turtagning) samt tage andres perspektiv. Dette er ifølge forfatteren i tråd med tidligere forskning, som peger på, at social forståelse og sprog hænger sammen. Overordnet vurderer forfatteren, at små børns metakommunikative færdigheder kan være vigtigere end deres sprogfærdigheder, når det kommer til interaktion i leg; således er det

måske snarere svage sociale kompetencer, frem for svage sproglige færdigheder, som er afgørende for små børns vanskeligheder ved at indgå i leg. Selvom der ikke kan drages kausale slutninger på baggrund af studiet, peger forfatteren afsluttende på, at svage sociale kompetencer og sproglige vanskeligheder måske bør opfattes som sameksisterende problemer, der har konsekvenser for børns leg.

Design

Studiet bygger på observationer foretaget i forbindelse med et større, longitudinelt projekt, *Stavangerprosjektet – det lærende barnet*, som foretages i et samarbejde mellem Lesesenteret ved Universitetet i Stavanger og Stavanger Kommune. Det empiriske materiale, som anvendes i dette studie, stammer fra projektets første fase, hvor fokus var på observationer af sprogfærdigheder, sociale kompetencer og leg blandt børn i 33 måneders-alderen.

Forfatteren udvælger tre grupper til denne analyse: 1) en gruppe på 100 børn med svage sprogfærdigheder, 2) en gruppe på 102 børn med stærke sprogfærdigheder og 3) en gruppe på 113 børn med gennemsnitlige sprogfærdigheder, der indgår som sammenligningsgrundlag.

Studiets datamateriale består af strukturerede observationer af det enkelte barns kompetencer inden for sprog, leg og social formåen, som de kommer til udtryk i leg og andre hverdagsaktiviteter i dagtilbuddet. Hvert barn observeres over en periode på tre måneder af dagtilbudsmedarbejdere, som kender barnet. Der anvendes to observationsmaterialer: *TRAS*, som er et sprogvurderingsværktøj, og *Alle med*, som fokuserer på barnets socio-emotionelle udvikling. Resultaterne af observationerne analyseres ved hjælp af deskriptiv statistik, frekvens- og regressionsanalyse.

5 Studier om børn i udsatte positioner

Denne kategori omfatter de studier, som har specifikt fokus på børn i udsatte positioner i relation til børns sociale udvikling. Børn i udsatte positioner forstås som en sammensat gruppe af børn. Det kan fx være børn med en svag socioøkonomisk baggrund, med en fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse eller børn, der er i risiko for at stå uden for fællesskabet (jf. Børne- og Socialministeriet, 2018). Studierne beskæftiger sig bl.a. med minoritetsbørn, nyankomne migrantbørn, børn med adfærdsproblemer eller hyperaktiv adfærd, børn, der er socialt udsatte og børn, der befinder sig i periferien af børnefællesskaberne. Studierne sætter bl.a. fokus på, hvilken betydning dagtilbud spiller for børn, der på forskellig vis befinder sig i udsatte positioner, og hvordan dagtilbuddene tilrettelægge pædagogiske læringsmiljøer, der understøtter, at børnene bliver en del af dagtilbuddets fællesskaber.

Bundgaard, H.; Gulløv, E. (2008). *Forskel og fællesskab: Minoritetsbørn i daginstitution*. København: Hans Reitzels Forlag.

Formål

Studiet fokuserer på hvordan hverdagen former sig i daginstitutioner med børn med forskellige sociale og kulturelle baggrunde. Formålet er at udforske hvordan social differentiering bliver reproduceret og konstrueret i hverdagshandlinger, med henblik på at kunne diskutere dagtilbudsbørns adgang til lige muligheder. Studiet fokuserer især på hvordan social og kulturel diversitet influerer arbejdet i dagtilbud, de indbyrdes relationer mellem børnene samt forældresamarbejdet. Konkret spørges der: Hvilken betydning har den sociale og kulturelle sammensathed for institutionernes virke, for børnenes indbyrdes relationer, for pædagogikken og for forældresamarbejdet? Har kulturelle og sociale forskelle betydning for børns indgåelse af venskaber i dagtilbudsalderen? Betyder forskelle i baggrund noget for den pædagogiske håndtering? Influencer det på samarbejdet mellem forældre og ansatte at deres erfaringer er vidt forskellige? Hvilke konsekvenser har den politiske fokusering på integration for den pædagogiske prioritering?

Resultat

Studiet viser at inklusions- og eksklusionsprocesser relateret til minoritetsbørn finder sted allerede i daginstitutionen i samspillet såvel mellem børn som mellem pædagog og barn og mellem pædagog og forældre. Inklusions- og eksklusionsprocesserne foregår pga. dominerende aspekter ved institutionslivet (sprog, fælles referencer, lege, fysiske forhold, sociale kategorier) som forstærker særlige adfærdsmønstre og forsømmer eller underminerer andre. Minoritetsbørnene oplever dermed eksklusionsrisiko, og især drengene søger hinandens selskab på tværs af forskellige sproglige, etniske og religiøse baggrunde. Inklusions- og eksklusionsprocesser finder sted i alle typer af samspil børnene imellem, mellem personale og børn og mellem personale og forældre. Minoritetsbørnenes ophold i daginstitutioner forbereder dem altså ikke automatisk på at læse og skrive ved skolestart. Fx oplever de ikke automatisk meningen med at læse bøger eller udvikle den kropslige disciplin som læsning kræver. Personalets bestræbelser på at undgå at gøre forskel på majoritet og minoritet skaber paradoksalt nok nye måder at markere på at minoritetsbørn og deres forældre er

'ikke informeret om reglerne for den rigtige adfærd'. Personalet oplever en del magtesløshed i interaktionen med minoritetsbørn og deres forældre, og til tider resulterer dette i magtdemonstrationer i de pågældende situationer.

Design

Studiet er et etnografisk casestudie. Der er foretaget observationer og uddybende interview i to daginstitutioner i Danmark. Ca. 100 personer (børn, pædagoger og forældre) med forskellig kulturel og social baggrund har deltaget i undersøgelsen. Med udgangspunkt i konkrete observationer koncentrerer studiet sig om nogle overordnede tematikker, fx venskab, ansvar, kategorisering, udgrænsning og forvaltningsbureaukrati.

Drugli, M. B., Larsson, B., Clifford, G. & Fossum, S. (2007). Pervasive and Non-pervasive Conduct Problems in a Clinic Sample Aged 4-8 years: Child, family and day-care/school factors. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51(5), 547-559.

Formål

Undersøgelsens formål er at identificere hvilke børn der har størst risiko for omfattende adfærdsproblemer. Derudover sigtes der efter at skabe optimale interventioner såvel over for børn med omfattende adfærdsproblemer (det vil sige både i daginstitution/skole og i hjemmet) som over for børn med begrænsede adfærdsproblemer (det vil sige kun i hjemmet). Der undersøges faktorer relateret til barn, forældre, familie og daginstitution/skole ud fra differentiering mellem børn med omfattende adfærdsproblemer og børn med begrænsede adfærdsproblemer.

Resultat

Blandt undersøgelsens resultater kan fremhæves at lav social kompetence og egoisme i samværet med kammeraterne er de stærkeste indikatorer for omfattende adfærdsproblemer. Interventioner rettet mod lærer-elev-relationen ser ud til at forstærke positiv respons fra både lærer og kammerater og tillige mindske barnets aggressive adfærd uden for hjemmet. Begge disse vigtige aspekter vil reducere risikoen for at et barn med adfærdsproblemer fortsat udvikler sig i en negativ retning.

Design

Studiet er designet som en deskriptiv tværsnitsundersøgelse. Studiet omfatter 120 børn i alderen fire-otte år med adfærdsproblemer. Alle børnene var henvist til behandling på ambulante psykiatriske klinikker.

Kalkman, K. (2017). *Day care as an integrational arena and inclusive environment: Newcomer Migrant Girls' Sociocultural Transitions and Negotiations of Identity, Home and Belonging*. Doctoral theses at NTNU, 2017:67. Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Faculty of Social and Educational Sciences, Department of Social Work.

Formål

Afhandlingens overordnede forskningsspørgsmål er: Hvad faciliterer nyankomne migrantbørns integration og inklusion i det sociale hverdagsliv i dagtilbuddet?

De supplerende forskningsspørgsmål for afhandlingens fire artikler lyder:

1. Hvordan relaterer nyankomne migrantbørns muligheder for deltagelse i at definere deres egne behov sig til pædagogernes holdninger til børnenes behov?
2. Hvordan kan nyankomne migrantbørns forhandlinger omkring inklusion og social positionering forstås som multimodale strategier til at opnå adgang i de gruppeaktiviteter, som finder sted blandt jævnaldrende børn? Med begrebet "modalitet" henviser forfatteren til fx gestik og blikke, men også genstande, som bruges af børnene til at kommunikere deres mening til andre.
3. Hvordan kan rolleleg forstås som repræsentativ for nyankomne migrantbørns sociale tilknytning og trivsel i deres omgivelser?
4. Hvilke sociale og strukturelle forhold bidrager til nyankomne migrantbørns sociale eksklusion fra hverdagslige, børnestyrede aktiviteter i dagtilbuddet?

Resultat

Afhandlingens fire artikler fokuserer på, hvordan migrantpigenes muligheder for at blive inkluderet i dagtilbuddets sociale liv afhænger af både deres egen evne til at forhandle identitet og tilhørsforhold, men også de muligheder, de gives af andre børn og af pædagogerne.

Den første artikel baserer sig på kvalitative interviews med to pædagoger og peger ifølge forfatteren på, at pædagogernes forståelser af de to nyankomne migrantpigers behov er prægede af kulturbundne opfattelser af, hvad der er normal eller "passende" udvikling blandt børn, herunder hvad der kræves for at være skoleparat. Sådanne opfattelser kan ifølge forfatteren influere på, hvordan pædagogerne arbejder med børnene, og på hvilke muligheder børnene har for at deltage i beslutninger vedrørende deres egne behov.

I den anden artikel viser forfatteren ud fra fire narrativer, at multimodale forhandlinger kan udfolde sig i alle dele af børns hverdagsliv i dagtilbuddet. Artiklen peger på, at de to nyankomne migrantpigers forhandlinger om social position er direkte målrettet de børn, der har en høj status i børnegruppen, samt at disse forhandlinger realiseres gennem multimodale kommunikationsformer. Det ses, at social status bestemmes af børns evne til at opretholde og beskytte gruppens interesser og værdier. Dertil kommer, at barnets personlige kvaliteter og evner, såsom evnen til at skrive, kan bruges til at forhandle med og indikere barnets værdi for gruppen.

Den tredje artikel baseres på observationer af den ene af de to nyankomne migrantpigers rolleleg. Forfatteren beskriver, hvordan pigen befinder sig i et grænseland mellem positioner i sine nye dagtilbudsomgivelser, som et resultat af hendes tab af sociale og kulturelle referencepunkter og tilhørsforhold. Pigens daglige forhandlinger og forsøg på at rekonstruere sit sociale tilhørsforhold bruges her til at demonstrere, hvordan nyankomne børns rolleleg reflekterer deres oplevelse af at høre til.

Med udgangspunkt i én videoobservation analyserer forfatteren i den sidste artikel de interaktioner, som finder sted, når en gruppe piger i dagtilbuddet ekskluderer en nyankommet migrantpige fra at deltage i en social aktivitet. Forfatteren bruger denne analyse til at vise, at børnegrupper i dagtilbud er karakteriserede ved kampe om magt og sociale positioner. Forfatteren vurderer, at resultaterne nuancerer den generelle opfattelse af dagtilbud som positive for nyankomne migrantbørn, idet den afslører, at disse børns oplevelser med relationelle konflikter og aggression (relationel aggression) risikerer at gå ubemærkede hen, når de finder sted i tilsyneladende harmløse, børnestyrede hverdagsaktiviteter.

Design

I løbet af et ni måneder langt feltarbejde sætter forfatteren fokus på to 4-årige nyankomne migrantpigers oplevelser med at flytte fra en introduktionsgruppe i dagtilbuddet til en almindelig dagtilbudsgruppe med jævnaldrende børn. Feltarbejdet finder sted i ét norsk dagtilbud, hvor der findes både to almindelige dagtilbudsgrupper og to særlige introduktionsgrupper for nyankomne migrantbørn. Studiets empiriske materiale indsamles gennem deltagerobservation, feltnoter og forskellige deltagelsesbaserede metoder, såsom fotografier taget af børnene, rundture i dagtilbuddet og kunstneriske aktiviteter. Ligeledes foretager forfatteren semistrukturerede interviews med to pædagoger (pedagogical leaders) og uformelle samtaler med børn, ansatte og forældre.

Petersen, K. E. (2008). *Daginstitutioners betydning for udsatte børn: En forskningsoversigt*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Formål

Undersøgelsen sigter mod at etablere en oversigt over forskning om daginstitutioners betydning for socialt udsatte børn.

Resultat

Resultaterne af analysen af den internationale forskning viser at det at gå i daginstitution har en supplerende eller kompenserende effekt i forhold til indsatsformer tilrettelagt for socialt udsatte børn. Disse resultater er i overensstemmelse med den øvrige forskning inden for området, idet der generelt peges på at udsatte børn møder begrænsninger socialt, emotionelt og læringsmæssigt sammenlignet med andre børns opvækst. I relation til udvikling af udsatte børns læringsmæssige og sociale kompetencer viser en gennemgang af de inddragede studier at der er betydningsfulde fund i den pædagogiske indsats der peger i retning af at daginstitutioner kan medvirke til at øge udsatte børns kompetenceudvikling: at daginstitutionen, modsat pasning i hjemmet, generelt har signifikant betydning for socialt udsatte børns kompetenceudvikling. Dernæst viser det sig at gode kvalitetsinstitutioner der har god normering og lægger vægt på personalets uddannelse såvel som på tilrettede læreprogrammer, har effekt. Endelig peges der på at samspillet mellem det enkelte barn og den enkelte voksne er betydningsfuldt for barnets udvikling, samt at pædagogiske læreprogrammer som tager udgangspunkt i barnets selvstændighedsudvikling, modsat en mere stimulus-respons-baseret tilgang, er væsentlige.

Design

Undersøgelsen er formet som en systematisk forskningsoversigt hvori forskningsrapporter der behandler daginstitutionens betydning for socialt udsatte børn, indgår.

Sjöman, M., Granlund, M., & Almquist, L. (2016). Interaction processes as a mediating factor between children's externalized behavior difficulties and engagement in preschool. *Early Child Development and Care*, 186, 1649-1663.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, om børns interaktion med kammerater og medarbejdere i dagtilbuddet påvirker forholdet mellem børnenes eksternaliserede adfærdsvanskeligheder og deres involvering i dagtilbuddet. Eksternaliserede adfærdsvanskeligheder (externalized behaviour difficulties) skal her forstås som hyperaktivitet og adfærdsproblemer (conduct problems) hos børn. Involvering (engagement) skal forstås som den tid, barnet bruger på at være socialt involveret med børn og voksne i en aktivitet.

Resultat

Resultaterne indikerer, at børn, der udviste hyperaktiv adfærd, også udviste ringe involvering i dagtilbuddet og blev mødt med mindre lydhørhed fra medarbejderne og mindre positiv interaktion med kammerater. Ifølge forfatterne er en mulig forklaring på dette, at social interaktion og involvering kræver, at barnet har en evne til at kunne selvregulere. Forfatterne mener, at interaktionen mellem et barn med hyperaktive træk og andre børn og medarbejdere i dagtilbuddet er påvirket af, hvordan barnet mødes. Forfatterne understreger, at det er vigtigt, at et barn med hyperaktive træk mødes på en måde, der understøtter barnet, så det kan indgå i en positiv social interaktion. Det understreges også, at resultaterne ikke viser, at hyperaktivitet direkte påvirker børns chancer for at blive involveret i dagtilbuddets aktiviteter, men at der er en indirekte sammenhæng mellem hyperaktivitet og involvering, som går gennem den sociale interaktion med medarbejdere og kammerater.

Design

I alt 663 børn (340 drenge og 323 piger) i alderen 18 til 71 måneder fra 81 dagtilbud i seks kommuner deltog. Studiet inkluderede både børn, der formelt havde brug for specialstøtte, og børn, som ikke havde. Dagtilbudsmedarbejdere udfyldte et spørgeskema, der primært fokuserede på børnenes involvering (child engagement) og adfærdsvanskeligheder (behaviour difficulties). Spørgeskemaet fokuserede også på børnenes sociale interaktion i dagtilbuddet, som indebar medarbejdernes lydhørhed over for barnet (teacher's responsiveness) og kammeraternes involvering med barnet (peer interaction).

Svinth, L. (2012). Children's collaborative encounters in pre-school. *Early Child Development and Care*, 2012, 1-16.

Formål

Studiet har til formål at undersøge børns forskellige samarbejdsformer i dagtilbud. Dernæst er det formålet at undersøge, hvordan de institutionelle krav påvirker børns samarbejde fra et læringsperspektiv. Opmærksomheden er særligt rettet mod udsatte børn, der er i perifere positioner.

Resultat

Studiet viser, at når kommunikationen mellem det pædagogiske personale og barnet fx er begrænset til instruktioner, er det svært at opretholde et symmetrisk og kollaborativt læringsmiljø. Ifølge studiet er det nødvendigt at udfordre det underliggende syn på læring. Den pædagogiske praksis synes at være drevet af uklar forståelse af læring, hvor fokus i den pædagogiske praksis er på dokumentation, resultater og voksenstyrede aktiviteter, hvorimod børnenes perspektiv og samarbejde tilsyneladende er skubbet i baggrunden. Studiet finder to hovedmønstre i børns samarbejde. Det første mønster angår, når børnenes interesser og engagement inden for en pædagogisk aktivitet spontant fører til et kollaborativt møde. Det andet mønster angår, når det pædagogiske personale mister kontrollen over en pædagogisk aktivitet og således åbner op for børnenes kollaborative møde. Kollaborative møder opstår af engagement, men det kollaborative møde i sig selv kan også føre til øget engagement. En undtagelse i dette mønster viser sig, når det pædagogiske personale begrænser mødet. Det ses yderligere, at børnenes forventninger og kompetencer ikke er værdsatte som læringsressourcer, og eftersom det pædagogiske personale ikke tager initiativ til kollaboration, er det særligt udsatte børn, der gør sig få erfaringer med samarbejde/kollaboration.

Design

Der er tale om et dansk kvalitativt, etnografisk studie, der gennem 11 måneder har observeret mellem tre og 14 børn i alderen tre til fem år i forbindelse med forskellige pædagogiske aktiviteter. Data er indsamlet ved hjælp af håndholdt kamera ved 24 forskellige lejligheder i to dagtilbud.

Begge dagtilbud er placeret i områder med stor andel af børn med svag socioøkonomisk baggrund.

6 Studier om det pædagogiske læringsmiljø

Nedenstående studier har et bredt fokus på det pædagogiske læringsmiljø og sammenhængen mellem læringsmiljø og børns sociale udvikling. Nogle studier fokuserer bl.a. på, hvilken betydning kvaliteten af det pædagogiske læringsmiljø har for børns sociale udvikling, herunder hvilke strukturelle og processuelle faktorer der har betydning for udviklingen af børns sociale kompetencer og deltagelsesmuligheder. Nogle af studierne fokuserer på det fysiske læringsmiljøer, herunder rum og materialitet.

Engvik, M., Evensen, L., Gustavson, K., Jin, F., Johansen, R., Lekhal, R., Schjølberg, S., Wang, M. & Aase, H. (2014). *Sammenhenger mellom barnehagekvalitet og barns fungering ved 5 år. Resultater fra Den norske mor og barnundersøkelsen. Rapport 2014:1*, Nydalen: Folkehelseinstituttet.

Formål

Formålet med rapporten er at undersøge, i hvilken grad kvalitet i norske daginstitutioner (barnehager), alder ved opstart og antal timer pr. uge i daginstitution hænger sammen med børns sproglige og sociale kompetencer i 5-årsalderen. Kvalitet i daginstitutioner omfatter strukturelle faktorer som antallet af ansatte, deres uddannelse, antal børn pr. gruppe, det fysiske miljø inde og ude samt materielle ressourcer. Derudover omfatter kvalitet i daginstitutioner processuelle faktorer som det pædagogiske indhold og mængden og karakteren af interaktioner. De tre konkrete forskningsspørgsmål er: 1) Hvilke sammenhænge er der mellem indikatorer på strukturel kvalitet og proceskvalitet i daginstitutioner? 2) Hvilke sammenhænge er der mellem specifikke kvalitetsindikatorer og børns udvikling i 5-årsalderen? 3) Hvilke sammenhænge er der mellem type af børnepasning og børns udvikling i 5-årsalderen?

Resultat

Resultaterne viser, at der er en statistisk sammenhæng mellem børns sproglige og sociale kompetencer og relationen mellem børn og personale. En god relation mellem barn og personale er forbundet med bedre sproglige færdigheder, færre adfærdsvanskeligheder samt en øget grad af skolemodenhed hos barnet.

Sammenhængene mellem barnets alder ved opstart og sproglige og sociale kompetencer i 5-årsalderen er få og svage, med tre undtagelser: Drengene, der starter inden 18-månedersalderen, har bedre sproglige færdigheder og færre adfærdsproblemer. Piger, der starter inden 18-månedersalderen, har en øget grad af skolemodenhed.

Der ses ingen sammenhæng mellem antal timer pr. uge i daginstitution og børnenes sproglige færdigheder og sociale kompetencer. Endvidere er der kun meget små forskelle mellem private og offentlige daginstitutioner i alle målinger.

Derudover viser studiets resultater, at der er få og relativt svage statistiske sammenhænge mellem kvalitetsvariable i norske daginstitutioner (rammer og pædagogisk indhold), og hvordan børnene fungerer sprogligt og psykisk.

Sammenhængen mellem strukturelle kvalitetsindikatorer (rammer) og processuelle kvalitetsindikatorer (pædagogisk indhold) er svag. Der ses altså ingen sammenhæng mellem kvalitet af rammer og kvaliteten af det pædagogiske indhold. Derudover er sammenhængene mellem strukturel kvalitet og børnenes sproglige og sociale kompetencer svage. De eneste strukturelle kvalitetsindikatorer, som har en statistisk signifikant korrelation med børnenes sproglige og sociale kompetencer, er personale-stabilitet, adgang til udviklingsstøttende materiale og gruppestørrelse. I daginstitutioner med høj grad af personalestabilitet og god adgang til udviklingsstøttende materiale er børns sproglige formåen større, mens forekomsten af eksternaliserede adfærdsvanskeligheder, opmærksomhed- og tilpasningsproblemer er mindre. I daginstitutioner med store gruppestørrelser er der færre børn med eksternaliserede adfærdsvanskeligheder og opmærksomhedsproblemer.

Design

Rapporten bygger på data fra Den norske mor og barn-undersøgelse (MoBa), som er en længde-snitts- og befolkningsbaseret kohorteundersøgelse af kvinder og deres børn fra tidlig graviditet og op gennem barnets opvækst. Datagrundlaget for denne rapport omfatter information om 4.037 børn fra to spørgeskemaundersøgelser. Et skema er blevet sendt ud til totalt 8.478 familier, og et, der omhandler information om børnenes daginstitution, er blevet besvaret af pædagogisk leder eller afdelingsleder. Sproglige kompetencer er målt med instrumenterne Språk 20 og Early Development Instrument. Sociale kompetencer som relaterer sig til adfærd, opmærksomhed og tilpasning er målt med Child Behavior Checklist og Conners Parent Rating Scale-Revisited. Sammenhængene mellem daginstitutionskvalitet og sproglige og sociale kompetencer er blevet analyseret ved hjælp af lineære regressioner, logistiske regressioner og generaliserede lineære regressioner.

Gulløv, E. (2012). Den tidlige civilisering. En flertydig bestræbelse. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse*. (s. 63-95). Aarhus Universitetsforlag.

Formål

Studiet omhandler civiliseringsarbejdet i de første offentlige institutioner, som børn selv agerer i – nemlig dagtilbud. Formålet med studiet er at beskrive og analysere de opfattelser af opdragelse og omgangsformer, som kommer til udtryk i hverdagens pædagogiske praksis.

Resultat

Studiet viser, hvordan der i det pædagogiske arbejde gøres brug af en række civilisatoriske modpoler, som virker civiliserende ved at bevidstgøre børnene om grænserne for deres udfoldelser og om, hvad der kendetegner det ordentlige menneske. De civilisatoriske modpoler er følgende: det naturlige over for det kulturlige, det dyriske over for det humane, det kropslige/vilde over for det tæmmede og beherskede og det sproglige over for det voldelige og barbariske. I forhold til modpolen det naturlige over for det kulturlige finder forfatteren, at dagtilbuddet på den ene side forsøger at lære barnet at beherske sine umiddelbare tilbøjeligheder, sidde stille og være rolig. På den anden side vidner dagtilbuddets organisering af legeplads og tumlerum om en anerkendelse af den barnlige krops naturlige behov for kropsudfoldelse. Herved er barnets natur på én gang en tilstand, barnet skal væk fra, og en kilde til respekt og beundring. I forhold til modpolen det dyriske over for det humane finder forfatteren, at dagtilbuddets brug af fx dyrerepræsentationer og dyremetaforer giver børnene mulighed for at efterprøve kravene til det at være menneske, der ses som en kontrast til det dyriske og endnu ikke civiliserede. Netop det at lade børnene lege med grænserne for det uciviliserede giver børnene nogle perspektiver på det menneskelige, vurderer forfatteren. I forhold

til modpolen det kropslige/vilde over for det tæmmede og beherskede finder forfatteren, at dagtilbuddet har stor opmærksomhed på børnenes kroppe og bevægelser, og at pædagogerne dagligt henstiller og regulerer børnene. Dog kan der også spores en vis ambivalens, hvorfor børnene møder ganske sammensatte krav og værdisætninger. Studiet viser blandt andet, at børnene lærer, at de skal vaske hænder, men de møder også grin, når de kommer med hænder sværtet af aske fra bålet. De instrueres i at sidde ned og spise ved bordet, men de møder også anerkendelse for deres fantasifuldhed, når de har taget madpakken op i et klatretræ og leger aber i en rede. Det pointeres dagligt i dagtilbuddet, at børnene ikke må løbe indenfor, og alligevel er der ofte børn, der løber og ikke bliver stoppet, fordi den barnlige krops bevægeglæde og livsenergi også indgyder overbærenhed, glæde og respekt. I forhold til modpolen det sproglige over for det voldelige og barbariske finder forfatteren, at når børnene taler grimt, manes de som regel til tavshed uden at få en forklaring på hvorfor. Når børnene slås, bliver der systematisk grebet ind, og formuleringen ”man må ikke slå” udtrykkes ofte af både børn og voksne. Forfatteren konstaterer, at der i dagtilbuddet er en systematisk bestræbelse på at lære børn at løse konflikter verbalt og underkende alle former for vold. Studiet viser imidlertid også, at det ikke er helt entydigt, hvor det lille barn selv skal placeres i forhold til disse modpoler. Barnet opfattes nemlig på én gang som beundringsværdigt naturligt og som et stykke natur, der skal tilpasses og kultiveres. Denne tvetydighed betyder en vekslen i pædagogernes reaktioner og en utydighed i deres forventninger, som på den ene side giver børnene et vist råderum, men på den anden side rummer indirekte formulerede vurderinger og krav, som ikke alle børn mestrer lige godt.

Design

Datamaterialet baserer sig på tre perioder med feltarbejde i fire forskellige dagtilbud. Materialet består af daglige observationer, der enten er skrevet ned i situationen eller registreret med videooptagelser, kombineret med samtaler og båndoptagelser af mere formaliserede interviews med børn, personale

Martinsen, M. T., Moser, T., Janson, H. & Nærde, A. (2009). *Barnehagen som arena for sosial utvikling - en pilotstudie In FoU i praksis* (pp. 275-284) Oslo: Tappir Akademisk Forlag.

Formål

Pilotstudiet er en del af et longitudinelt udviklingsstudie af børns sociale udvikling iværksat af Atferdssenteret i Norge. Målet med pilotstudiet er at identificere potentielle indikatorer ved børnehaven som kan have betydning for de yngste børns (et-fire år) sociale udvikling. De potentielle indikatorer blev identificeret ved hjælp af nyere småbørns- og børnehaveforskning, og følgende områder viste sig at være potentielt relevante: børnehavens sociale miljø, personalets kvalitetsforståelse, børnehavens fysiske miljø, børnehavens organisering og strukturering af tid, børnegruppens organisering, børnehavepersonalets kompetence og børnehavens organisationsklima.

Resultat

Studiet konkluderer at det var svært at finde frem til potentielt betydningsfulde indikatorer med tilstrækkelig statistisk spredning. Kun 20 ud af de 89 spørgsmål i pilotskemaet opfyldte det spredningskriterium som var sat op for undersøgelsen. Alligevel frembragte pilotstudiet værdifulde erfaringer i forhold til udarbejdelsen af indikatorer og metodologiske vurderinger. Resultaterne støtter i høj grad de teoretiske perspektiver som danner grundlag for indikatorvalget. Studiet har identificeret indikatorer for strukturelle kvaliteter, børns handlemuligheder og personalets forudsætninger. Disse er: støjforhold, barnegruppens sammensætning, barnegruppens alderssammensætning, antal børn i gruppen, pædagogisk normering, børnehavens størrelse og organisering, børnehavens struktur (dagsrytme og ugeplan), børns adgang til forskellige rum, legemiljøer, legetøj og materialer, personalets børnesyn, institutionens brug af vikarer, dens personaleomsætning og personalets

kompetencer. Den største spredning forekom i forbindelse med strukturelle kvaliteter såsom børnehavens størrelse, børnegruppens alderssammensætning, antal børn, antal ansatte og børnehavernes organisering af tid og rum. Forhold som børns adgang til forskellige typer rum, lege og materialer viste også nogen variation mellem børnehaverne. Mere specifikt var resultaterne: I relation til børnehavens fysiske miljø var de lege som var listet i spørgeskemaet, kun tilgængelige for børnene til enhver tid i ti af børnehaverne. I relation til børnehavens organisering og strukturering af tid var det i halvdelen af institutionerne udelukkende pædagogerne som bestemte tidspunktet for måltiderne.

Design

Undersøgelsen anvender mixed methods (kvantitativ og kvalitativ dataindsamling) bestående af henholdsvis spørgeskemaundersøgelse, uddybende interview og vignette-/casemetode. Samlet set består materialet af 14 måneders daglige observationer fordelt over tre perioder over 13 år. Disse data bruges til at undersøge civiliseringsarbejdet i dagtilbud.

Nielsen, T.K., Tiftikci, N. & Larsen, M.S. (2013). *Virkningsfulde tiltag i dagtilbud: Et systematisk review af reviews*. København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Aarhus Universitet.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvilke pædagogiske tiltag for børn i alderen 0-6 år der er virkningsfulde i arbejdet med børns læring, udvikling og trivsel. Studiet er en kortlægning baseret på tidligere systematiske forskningskortlægninger, der redegør for virkningsfulde tiltag i dagtilbud.

Resultat

Ved at gennemgå eksisterende systematiske reviews fra henholdsvis Danmark, USA, Australien, New Zealand og Storbritannien fremhæver studiet virkningsfulde tiltag på dagtilbudsområdet inden for ti temaer: pædagog-barn-relation, relationer mellem børn, læringsmiljø, IKT, sprog og læsning, matematik og natur, sundhed og bevægelse, forældresamarbejde, eksternt samarbejde samt tværgående dagtilbudsinterventioner (dvs. interventioner, der retter sig mod barnet, forældrene og pædagogerne). For hvert tema fremhæves resultater, som formidles i punktform med henblik på at kunne bruges i praksis. De inkluderede studier er primært baseret på forskning fra andre lande end Danmark, hvilket kan begrænse, hvordan reviewets resultater kan anvendes i en dansk kontekst.

Design

Datamaterialet er baseret på eksisterende systematiske reviews fra år 2000 og frem, som omhandler tiltag på dagtilbudsområdet. Dagtilbud er defineret ved pædagogiske tilbud, der henvender sig til børn fra 0 år og op til skolealderen. Studierne skulle opfylde følgende kriterier: systematisk review, undersøge virkninger af pædagogiske tiltag i dagtilbud for børn i alderen 0-6 år, region (Europa, USA, Canada, Australien, New Zealand) og udgivelsesår. De systematiske reviews er fundet i forskellige forskningsdatabaser inden for det psykologiske og pædagogiske område samt ved manuel gennemsøgning af seks evidensorganisationers hjemmesider. Reviewene er efterfølgende blevet screenet ved en referencescreening og en efterfølgende fuldtekstscrening resulterende i en endelig mængde på 25 reviews, der opfyldte kriterierne. Den efterfølgende analyse af reviewenes resultater blev gennemført som en narrativ syntese.

Nordtømme, S. (2012). Place, space and materiality for pedagogy in a kindergarten. *Education Inquiry*, 3(3), 317–333.

Formål

Studiet har til formål at undersøge, hvordan rum og materialitet i dagtilbud kan være afgørende for børns udforskning af deltagelsesmuligheder, samt hvordan de fysiske omgivelser gør det muligt for børnene at interagere og positionere sig selv i forhold til hinanden og rummet i leg og meningsdannelse. Studiet undersøger således begreberne plads/sted, rum og materialitet. Begreberne åbner op for deltagelse og meningsdannelse, samtidig med at de kan have en ekskluderende virkning, i og med at de er indlejret i eksisterende værdier og forventninger.

Resultat

Forfatteren fremhæver to temaer, der går igen i datamaterialet. Disse temaer er det, forfatteren kalder 1) at gøre rum, materialitet og deltagelse og 2) magtrelationer i leg. Studiet viser, at plads, rum og materialitet interagerer med børnene og de voksne og afspejler ideer, værdier og forventninger. Forventningerne er oftest usynlige, selvom de former praksis og regler, der påvirker hverdagslivet i dagtilbuddet. Studiet viser endvidere, at det er vigtigt, at pædagogerne kan positionere sig forskelligt fra at være en aktiv deltager til nogle gange at være en krop, der er tilgængelig, men tilbagetrukket fra legens midte. Fleksible materialer støtter børnene i at skabe nye muligheder for enten at gå ind i en leg eller at værne om en leg. Ydermere viser studiet, at det enkelte barn kan have forskellige magtrelationer ved at positionere sig forskelligt. Dagtilbuddets fysiske indretning åbner op for forskellige positioneringsmuligheder, som børnene kan veksle mellem alt efter variationsmuligheder i legerummene i fysisk forstand. Børnene er i stand til at skifte positioner og formår på samme tid at være en del af gruppen og bevare en fællesskabsfølelse.

Design

Data består af deltagende observationer, feltnotater og fotografier. Analyserne er præsenteret i form af tre narrativer. To grupper af hver 18 børn mellem to og fem år fra to norske dagtilbud deltog i undersøgelsen.'

O'Conner, R., De Feyter, J., Carr, A., Luo, J.L., & Romm, H. (2017). Regional Educational Laboratory Mid-Atlantic (ED, and ICF International. (2017). *A Review of the Literature on Social and Emotional Learning for Students Ages 3-8: Teacher and Classroom Strategies that Contribute to Social and Emotional Learning (Part 3 of 4)*. REL 2017-247: Regional Educational Laboratory Mid-Atlantic.

Formål

Reviewet er tredje del af en serie med fire rapporter. Seriens samlede formål er at sammenfatte fordelene ved social og emotionel læring i tidlig barndom og undersøge, hvad der skal til, før interventioner, som er målrettet social og emotionel læring er effektive i en dagtilbuds- og skolekontekst. Formålet med tredje del af serien, som dette resume omhandler, er at bidrage med konkrete strategier og programmer, som forskning har vist er effektive til at understøtte børns sociale og emotionelle læring.

Resultat

Social og emotionel læring (SEL) omhandler udviklingen af sociale og emotionelle kompetencer. Kompetencerne deles op i tre domæner: kognitive, affektive og adfærdsmæssige kompetencer. Der er særligt fem indbyrdes forbundne kompetencer, som er afgørende for børns sociale og emotionelle læring. Det drejer sig om følgende kompetencer:

- Selvbevidsthed (self-awareness), fx at kende sine egne følelser.
- Selvkontrol (self-management), fx at kontrollere impulser og motivere sig selv til at overkomme forhindringer.
- Social bevidsthed (social awareness), fx at være i stand til at tage andres perspektiv og have empati med andre.
- Relationskompetencer (relationship skills), fx at være i stand til at etablere og vedligeholde sunde relationer og være i stand til at løse konflikter på en konstruktiv måde.
- Ansvarlig beslutningstagen (responsible decisionmaking), fx at tage alle relevante faktorer i betragtning, når der træffes beslutninger og respektere andre.

Reviewet identificerer en række konkrete strategier, som pædagogisk personale kan anvende til at understøtte børns sociale og emotionelle læring. Strategierne grupperes inden for tre områder: Læringsmiljø, læringstilgange og det pædagogiske personales sociale og emotionelle kompetencer. I dette resumé fremhæves udvalgte strategier.

Læringsmiljø

Et positivt læringsmiljø understøtter børns sociale og emotionelle læring. Der er forskellige strategier, som det pædagogiske personale kan anvende, for at etablere et positivt klima i dagtilbuddet og i skolen.

Det fysiske rum spiller en vigtig rolle for udviklingen af et positivt læringsmiljø. Forskning viser, at det fysiske rum og de fysiske materialer kan opmuntre børn til social leg og reducere konflikter. Pædagogisk personale kan fx skabe små interesseområder og give børnene adgang til en god blanding af materialer, der både opmuntrer til social og parallel/selvstændig leg (solitary play).

Et godt læringsmiljø handler også om god pædagogisk ledelse i læringsmiljøet (klasserumsledelse/classroom management). Effektiv pædagogisk ledelse i læringsmiljøet skaber et fælles læringsrum, som giver alle børn værktøjer til at styre deres egen adfærd med gruppens normer og mål in mente. Reviewet peger på forskellige effektive strategier, som bidrager til god pædagogisk ledelse i læringsmiljøet. Fx fremhæves det, at det er vigtigt, at det pædagogiske personale arbejder med en god balance mellem varme og disciplin. Det fremhæves også, at synlige materialer, som minder børnene om positiv adfærd, kan understøtte et godt læringsmiljø for børnenes sociale og emotionelle læring. Effektive strategier til pædagogisk ledelse i læringsmiljøet er desuden forebyggende frem for reaktive (reactive).

Det pædagogiske personale har til opgave at skabe en støttende og positiv pædagogisk ledelse i læringsmiljøet for børnene. Et støttende miljø refererer til kvaliteten af de relationer, som det pædagogiske personale udvikler med børnene. Det refererer også til, hvorvidt det pædagogiske personale er varme, responsive og sensitive på en måde, som hjælper til at validere børnenes følelser og støtte dem i sociale og faglige aktiviteter. Reviewet fremhæver forskellige strategier til, at skabe et støttende miljø. Bl.a. fremhæves det, at det er vigtigt, at det pædagogiske personale anerkender børnenes bidrag. Forskning viser også, at det kan understøtte børns sociale og emotionelle læring at starte dagen med gruppeaktiviteter, hvilket fx kan være lege og sange, som fokuserer på følelser.

Læringstilgange

Reviewet fremhæver tre forskellige typer læringstilgange (instructional strategies), som pædagogisk personale kan anvende til at understøtte børns sociale og emotionelle læring.

Strategierne handler blandt andet om, hvordan personalet selv viser positive og negative følelser over for børnene. Fx er det vigtigt, at det pædagogiske personale lærer børnene et følelsessprog (emotion language), som gør dem i stand til at kommunikere deres følelser til hinanden. Det er også vigtigt at personalet lærer børnene, hvordan de kan håndtere deres følelser, fx hvordan de kan trøste sig selv.

Strategierne handler også om, hvordan det pædagogiske personale reagerer på børnenes følelser og indbyrdes interaktioner. Det er vigtigt, at personalet reagerer på børnenes følelser på en empatisk, varm og ikke dømmende måde. Samtidig er det vigtigt, at personalet støtter børnene til at forstå og arbejde med deres egne følelser. Forskning viser fx, at det pædagogiske personale kan spille en vigtig rolle ved at hjælpe med at beskrive og fortolke situationer, der opstår blandt børnene. Det pædagogiske personale kan også understøtte børnenes sociale og emotionelle udvikling og læring ved at hjælpe børnene til at forstå, hvorfor forskellige følelser opstår.

Sidst men ikke mindst, fremhæver reviewet også strategier, som kan understøtte det pædagogiske personale i at støtte børnenes relationer og håndtering af følelser. Forskning viser, at pædagogisk personale kan lære børnene sociale og emotionelle kompetencer. Reviewet fremhæver en lang række konkrete strategier til dette. Fx fremhæves samtaler omkring følelser, som en effektiv tilgang til at lære børn sociale og emotionelle kompetencer. Ligeledes fremhæves læsning af historier, som omhandler følelsesmæssige dilemmaer, som en effektiv strategi. Effekten forstærkes, hvis personalet efterfølgende drøfter de forskellige følelser i historien med børnene.

Det pædagogiske personales sociale og emotionelle kompetencer

Det pædagogiske personales egne sociale og emotionelle kompetencer fremhæves som centrale for børns sociale og emotionelle læring. I reviewet defineres social og emotionelt kompetente voksne som personer, der udviser høj selvbevidsthed og høj social bevidsthed. Pædagogisk personale kan træne deres egne kompetencer på forskellige måder. Fx fremhæves det, at pædagogisk personale selv kan modtage uddannelse og undervisning i, hvordan de bedst understøtter børnenes sociale og emotionelle læring. Personalet kan også træne deres egne kompetencer gennem refleksion og støtte fra en sparingspartner (fx en pædagogisk leder eller pædagogisk konsulent). Sidst men ikke mindst fremhæves det, at det pædagogiske personale med fordel kan lære teknikker til at reducere stress, som fx mindfulness.

Design

Reviewet bygger på forskningsreviews og metanalyser om social og emotionel læring (SEL), som er udgivet mellem 2008 og 2015. I alt er 87 studier blevet inkluderet i reviewet. Studierne er blevet kodet ud fra forskningsspørgsmål, metode, målgruppe og kontekst.

Sandberg, A., Broström, S., Johansson, I., Frøkjær, T., Kieferle, C., Seifert, A., Roth, A., Tull, M., Ugaste, A., & Laan, M. (2017). Children's Perspective on Learning: An International Study in Denmark, Estonia, Germany and Sweden. *Early Childhood Education Journal*, 45(1), 71-81.

Formål

Artiklen udforsker, hvordan børn i Danmark, Estland, Tyskland og Sverige beskriver deres egne perspektiver på læring. Formålet med studiet er at få indsigt i børns opfattelser af læring i dagtilbud og øvrige sociale kontekster.

Resultat

Resultaterne peger på, at de deltagende børn generelt er bevidste om deres egen læring og er i stand til at udtrykke deres perspektiver på læring. Børnene beskriver både praktiske, sociale og akademiske aspekter af læring. At lære praktiske færdigheder kan fx handle om at køre på cykel, spille fodbold eller udføre æstetiske aktiviteter. Social læring handler om at kunne lege med andre børn og kende til de regler, som er vigtige for at opbygge gode relationer med voksne og børn. Ligeledes taler børnene om at lære, hvordan man opfører sig korrekt, herunder fx at følge reglerne i dagtilbuddet (classroom rules). Børnenes opfattelse af akademisk læring er centreret omkring matematik, læsning og skrivning. I tæt tilknytning til akademiske færdigheder taler børnene også om at opnå forskellige former for faktuel viden, fx om naturen.

Overordnet giver børnene udtryk for, at man kan lære på fire forskellige måder: (1) på egen hånd, (2) gennem træning, (3) med hjælp fra voksne og (4) sammen med andre børn. Børnene foretrækker at lære i samarbejde med andre og ser voksne og ældre børn som mentorer, der kan træde til og hjælpe, når der er behov for det. Hvis det handler om at lære nye, komplicerede færdigheder, er der brug for hjælp fra en voksen, mens praktiske færdigheder, leg og høflig opførsel læres fra andre børn. Læring kan ifølge børnene foregå både hjemme, i dagtilbud og skole og til fritidsaktiviteter.

Adspurgt hvad de godt kunne tænke sig at lære i skolen, svarer børnene generelt, at skole mest handler om akademiske færdigheder som læsning, skrivning og matematik. Børnenes svar peger på, at børnene ser en klar forskel mellem aktiviteter i henholdsvis dagtilbud og skole i den forstand, at læring i skolen har en klar struktur sammenlignet med dagtilbuddet.

Design

Forskerne anvender fokusgruppeinterviews til at få et indblik i børns syn på egen læring. I alt 181 børn fra de fire lande deltager i 51 fokusgruppeinterviews, med mellem tre og seks børn i hver gruppe. De deltagende børn er i de fleste tilfælde 5-6 år, men i den svenske del af studiet medvirker også 4-årige. I interviewene spørges børnene, hvad læring er, og hvordan man lærer. Derudover stilles der spørgsmål til, hvor man kan lære, samt hvad børnene gerne vil lære i skolen. Studiet foretages ud fra en børnenecentreret tilgang, hvor børn ses som medskabende i forskningsprocessen. De indsamlede data analyseres ved hjælp af kvalitativ indholdsanalyse og tematisk analyse.

7 Studier om evaluering af programmer/indsatser relateret til børns sociale udvikling

Nedenstående studier præsenterer resultater og evalueringer af programmer eller indsatser, som fokuserer på børns sociale udvikling.

Jensen, B., Holm, A. & Bremberg, S. (2013). Effectiveness of a Danish early year preschool pro-gram: A randomized trial. *International Journal of Educational Research*, 62, 115-128.

Formål

Formålet med studiet er at fastslå effekterne af metoden "Action Competences in Social Pedagogical Work with Socially Endangered Children and Youth" (ASP-programmet). Intentionen med ASP-programmet er at øge socio-emotionelt velvære og socio-emotionelle kompetencer både for børn generelt og specifikt for børn fra socialt udsatte familier.

Resultat

Resultaterne af lodtrækningsforsøget viser, at de børn, som blev udsat for interventionen, udviser færre følelsesmæssige symptomer, færre adfærdsproblemer og mindre hyperaktivitet og er mere opmærksomme end kontrolgruppen. På den anden side forværres interventionsgruppens forhold til deres jævnaldrende, og deres pro-sociale adfærd forværres også sammenlignet med kontrolgruppen. Effekten er større for børn af veluddannede mødre sammenlignet med lavtuddannede mødre. Dette indikerer, at interventionen har tendens til at øge socioøkonomiske forskelle, hvilket er det modsatte af formålet med den. Alle fundne effektstørrelser er små, hvilket kan skyldes, at personalet har haft svært ved at vurdere det individuelle barn på en pålidelig måde; derudover kan det skyldes, at interventionen ikke er implementeret i overensstemmelse med intentionerne; daginstitutionerne i studiet brugte eksempelvis færre timer på at reflektere over praksis end det anbefalede niveau.

Design

Effekten af ASP på børnehavebørns udvikling måles ved et lodtrækningsforsøg i Danmark fra september 2006 til maj 2008. Studiet foretages i to danske kommuner med i alt 237 daginstitutioner (børnehaver). I gennemsnit er der omkring 50 børn og 10 medarbejdere, både pædagoger og pædagogmedhjælpere. Daginstitutionerne opdeles i tre grupper på baggrund af forældrenes uddannelsesniveau, hvorvidt forældrene modtager velfærdsydelse, samt deres arbejdsmarkedstilknytning. Dernæst udvælges tilfældigt fra hvert stratum i alt 58 daginstitutioner. Halvdelen af de udvalgte daginstitutioner fungerer som interventionsgruppe, mens de resterende 29 daginstitutioner fungerer som kontrolgruppe. Dataindsamlingen foregår på tre tidspunkter: før, under og i slutningen af interventionen. Effekten af programmet bliver vurderet ved hjælp af "Strength and Difficulties Questionnaire" (SDQ). Børnene vurderes på deres følelsesmæssige, adfærdsmæssige og sociale færdigheder ud fra forekomsten af emotionelle symptomer, adfærdsproblemer, hyperaktivitet, kammeratskabsproblemer samt pro-social adfærd. I analysen analyseres de fem dimensioner hver

for sig. Studiet anvender to statistiske modeller i dataanalysen: ikke-parametrisk vækstkurvemodel og difference-in-difference.

Jensen, B., Jensen, P., Rasmussen A.W. (2013). Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud - modelprogram: VIDA-forskningsrapport 1. Effekter af VIDA, Aarhus Universitet, Institut for Uddannelse og Pædagogik.

Formål

Rapporten belyser effekten af et nyt interventionsprogram, der er udviklet til og implementeret i danske dagtilbud. Hovedinterventionen består af en pædagogisk indsats rettet mod dagtilbudenes pædagoger og ledere. Pædagoger og ledere uddannes i at arbejde teoretisk (forstået som vidensbaseret), målrettet og systematisk. Studiet undersøger, om indsatsen styrker kvaliteten i dagtilbuddet. Indsatsen forventes at have positive effekter for alle børn og specielt for socialt udsatte børn. Indsatsen forventes først og fremmest at føre til en forbedring af børnenes socio-emotionelle og kognitive kompetencer.

Resultat

Effektmålingen viser, at VIDA-Basis har positive effekter på nogle af børnenes socio-emotionelle kompetencer. Specifikt reducerer indsatsen børnenes emotionelle problemer og deres adfærdsproblemer i forhold til kontrolgruppens. Effektstørrelsen på disse ligger på omkring 0,25. Indsatsen har ikke dokumenteret effekt på hyperaktivitet, kammeratskab og prosocial adfærd. De nævnte effekter er ikke større for de mest socialt udsatte børn. Resultaterne viser derudover, at VIDA-Basis+-interventionen har svagere effekter, da kun børnenes adfærdsproblemer reduceres i forhold til kontrolgruppen. Der kan ikke påvises effekter af VIDA på børnenes kognitive kompetencer og læring.

Design

VIDA interventionerne er implementeret i 2011 og afsluttet i 2013. VIDA-interventionsprogrammet er gennemført som et randomiseret, kontrolleret forsøg, hvor randomiseringen er foretaget på institutionsniveau. I alt fire kommuner deltager i forsøget med dagtilbud for 3-6-årige. Randomiseringen er baseret på en stratifikation af dagtilbuddene i seks grupper, klassificeret på basis af andelen af socialt udsatte børn. Denne andel er beregnet på grundlag af informationer fra Danmarks Statistik, hvorfra der er indhentet informationer om forældrenes uddannelsesniveau, brug af sociale velfærdsydelse og deres tilknytning til arbejdsmarkedet. Inden for hver af de seks stratifikationsgrupper er daginstitutioner tilfældigt udtrukket til at deltage i VIDA-Basis, VIDA-Basis+ eller kontrol. I VIDA-projektet afprøves VIDA-Basis og VIDA-Basis+ mod en referencegruppe (kontrol). VIDA-Basis+ adskiller sig fra VIDA-Basis ved at have øget forældreinddragelse. Rapportens analyse baserer sig på data fra i alt 129 daginstitutioner fra fire kommuner, hvoraf data fra ca. 2000 børn i alderen 3-6 år indgår. Der blev ad tre omgange udsendt spørgeskemaer, som blev udfyldt af pædagogerne for hvert barn: ved starten af interventionen (1. runde), midtvejs (2. runde) og afslutningsvis (3. runde). Effekterne blev analyseret på basis af måleredskaber, som bl.a. består af Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) og Qualifications and Curriculum Authority (QCA). Redskabet måler børns socioemotionelle kompetencer og læringskompetencer. Dataindsamlingen fandt sted fra 2011 til 2013.

Jensen, B., Jensen, P. & Rasmussen A.W. (2015). *Does Professional Development of Preschool Teachers Improve Child Socio-Emotional Outcomes?* IZA Discussion Paper No. 8957. Institute for the Study of Labor (IZA).

Formål

Studiets overordnede formål er at undersøge, om udsatte børns socio-emotionelle færdigheder kan forbedres ved at tilbyde VIDA-uddannelse til pædagoger (preschool teachers) i dagtilbud (preschool). Interventionen VIDA (Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud) involverer et toårigt efteruddannelsesforløb for pædagoger. Formålet med interventionen er at give det enkelte barn læringsmuligheder i dagtilbudssammenhæng, som passer til barnets evner, og som samtidig udvikler dets evner. Interventionen har fokus på stimulering af børns sproglige og sociale kompetencer samt deres logiske forståelse.

Resultat

Overordnet peger undersøgelsen på, at det er muligt at forbedre børns socio-emotionelle færdigheder gennem en intervention med fokus på pædagogers kompetenceudvikling, men at interventionen ikke er særligt effektiv i forhold til at lave en målrettet indsats for socialt udsatte børn, i hvert fald ikke i et universelt dagtilbudssystem. Resultaterne peger desuden på, at pædagogiske forandringer i dagtilbud kræver en vis stabilitet i personalegruppen. Studiet viser, at VIDA-uddannelse af dagtilbudspædagoger har en positiv effekt på 3-5-årige børns udvikling og adfærd. Interventionen forbedrer børns emotionelle udvikling i signifikant grad. Den reducerer emotionelle og adfærdsmæssige problemer blandt børn. Resultaterne viser dog også, at interventionen ikke har større effekt på socialt udsatte børn end "ikke socialt udsatte" børn. Børn af mødre med lange uddannelser havde signifikant højere SDQ-scoring end børn af mødre med korte uddannelser. Familiens indkomst og etnicitet betyder ikke noget i forhold til effekten af interventionen. Resultaterne viser, at visse typer dagtilbud hindrer den positive effekt af VIDA, f.eks. er effekten af VIDA mindre i dagtilbud med mange socialt udsatte børn og i dagtilbud med høj personaleudskiftning.

Design

Undersøgelingsdesignet involverede RCT (Randomized Controlled Trial), dvs. at i alt 58 dagtilbud blev tilfældigt udvalgt til at modtage eller ikke modtage VIDA-interventionen. 29 dagtilbud blev tilfældigt udvalgt som interventionsgruppe, og 29 dagtilbud blev udvalgt som kontrolgruppe. I gennemsnit blev 12 børn fra hvert dagtilbud vurderet af pædagoger vha. Strength of Difficulties Questionnaire (SDQ) før og efter interventionen i henholdsvis 2010 og 2012. SDQ bestod af 25 spørgsmål, som undersøgte børns styrker og svagheder ift. børns socio-emotionelle udvikling. Der var fem subskalaer i SDQ, nemlig (1) emotionelle symptomer, (2) adfærdsproblemer, (3) hyperaktivitet, (4) venskabsproblemer (peer relationship problems) og (5) prosocial adfærd. Der blev vurderet i alt 686 børn, hvoraf 369 gik i dagtilbud, som modtog interventionen, og 290 gik i dagtilbud, som udgjorde kontrolgruppen. Der blev indsamlet baggrundsinformationer om forældre, børn og dagtilbud såsom forældrenes uddannelsesmæssige baggrund og dagtilbuddenes personaleudskiftning.

Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner*, HPA-Projektet. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge hvilke interventionsformer der har positive effekter på børns sociale udvikling og læring set i et kompetenceperspektiv. Forskerne vil især belyse om HPA-interventionen – handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn – virker i daginstitutioner.

Resultat

HPA-interventionen har generelt positiv effekt på børns udvikling og kompetencer socialt og læringsmæssigt, men mest på midterbørn til forskel fra svage eller stærke børn. Ydermere er effekterne forbundet med børnesammensætning, personale, ledelse, uddannelse samt den givne institutions overordnede professionelle og personlige resurser og kommunale vilkår.

Design

Designet er et prospektivt RCT-studie (randomiseret, kontrolleret forsøg) på institutionsniveau som desuden inkluderer etnografiske træk og aktionsforskningstræk i form af kvalitativ dataindsamling på og af institutionerne. Spørgeskemaer til screening af børns sociale og læringsmæssige kompetencer besvares i starten og midten af interventionen og afslutningsvis af forældre og pædagoger for at afdække HPA-interventionens effekt. Dog indgår kun pædagogernes svar i analysen. Endvidere besvarer pædagogerne et spørgeskema om egne og børnenes kompetencer som led i HPA-interventionen. For at afdække institutionernes type, udgangspunkt og implementeringsprocesser og -erfaringer foretages der enkeltmandsinterview med institutionslederne ved interventionens påbegyndelse og fokusgruppeinterview ved interventionens slutning. Desuden udarbejder kommunale konsulenter logbøger over implementeringen.

Knudsen, R. K., Kampmann, J. & Lindberg, S. (2008). *Fri for Mobberi: Delrapport 1, 2 og 3. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.*

Formål

Studiet evaluerer erfaringer med projektet Fri for Mobberi der er udviklet af Red Barnet og gennemført som et pilotprojekt i samarbejde med tre kommuner: Århus, Kolding og Gentofte. I hver kommune deltager én skole samt to-tre børnehaver som i projektperioden afprøver en række redskaber med formålet at forebygge mobning. Projektet er rettet mod de tre-otte-årige og er det første af sin art i Danmark, idet forebyggelse af mobning tidligere primært har været rettet mod de lidt ældre børn. Studiet stiller fire forskningsspørgsmål: Hvordan kan mobningsfænomenet forstås blandt tre-otte-årige? Hvad er de pædagogiske og organisatoriske konsekvenser af projektet Fri for Mobberi i de involverede institutioner? Udvikler, og i bekræftende fald hvordan, aktørerne medejerskab til projektet? Udvikles der i forbindelse med arbejdet med Fri for Mobberi nye relationer mellem børnehaver og skole? Studiet beskriver projektets implementering, udvikling og resultater i tre rapporter. Denne udgør den første rapport.

Resultat

Pædagoger rapporterer om mere omsorg og inkluderende adfærd børnene imellem og om at projektets redskaber og materialer anvendes meget og entusiastisk i institutionerne. Både pædagoger og lærere rapporterer om øget refleksion i deres pædagogiske arbejde på baggrund af projektets forståelse af og tilgang til mobning. Organisatorisk blev der identificeret tre former for ejerskab: 1) den velordnede centrale kontrol (forestået af myndighederne), 2) lokale idealister, 3) professionelle mekanismer. Ejerskab til projektet er gået fra Red Barnet til den lokale kommune og videre til den enkelte institution, men det er ikke nået ud til forældrene der i højere grad er blevet informeret end involveret. Forældrene værdsatte den ekstra information fra institutionerne i forbindelse med projektet, men så gerne sig selv indtage en mere aktiv rolle i forbindelse med projektet. Forældrene betragter antimobning som en opgave der skal håndteres i hjemmet, og har dermed generelt en anden forståelse af mobningsfænomenet end projektet lægger op til. Nogle af de forældreinvolverende initiativer i projektet har fokuseret på at gøre det nemt for forældrene at arrangere legeaftaler mellem deres barn og andre børn end dem barnet plejer at lege med, at lægge vægt på at forældrene kender navnene på alle børn på deres barns stue, således at forældrene kan hilse på alle og ikke kun på deres barns nærmeste venner (fx fik børnene på skift et memory-spil med fotos og navne med hjem), at have kontaktforældre der kommer med input til forældremøder på vegne af

forældregruppen, samt at lade gamle forældre introducere nye forældre. Det sociale miljø blandt forældrene har stor betydning for forebyggelsesarbejdet. Udfordringerne i forbindelse med forældreinddragelse er at få forældrenes ansvarsfølelse til at gælde uden for hjemmet og handle om hele børnefællesskabet, at få pædagogerne til at involvere frem for at informere forældrene, at emner som mobning oftest først anses som relevante at beskæftige sig med når der opleves at være et konkret problem, frem for som noget man kan beskæftige sig med forebyggende, og endelig at nå fra ordene og de gode intentioner til konkrete handlinger. Det mellemkommunale og kommunale samarbejde er blevet vurderet positivt af det pædagogiske og administrative personale. I øvrigt har projektet vist sig at have et potentiale for at skabe fokus på hvordan overgange fra børnehave til skole kan organiseres, selvom dette ikke er en del af projektets formål. Redskabet er imidlertid ikke alderssvarende til skolebørn.

Design

Undersøgelsen er gennemført med elementer hentet fra etnografien og aktionsforskningen. Der er suppleret med en (aktør)holdningsundersøgelse. Projektet foregår i tre kommuner. Fra hver kommune deltager én skole og to-tre børnehaver. I skolen involveres børnehaveklasse og 2. klassetrin. Dataindsamlingen er gennemført ved henholdsvis face to face-interview og telefoniske semistrukturerede interview med pædagoger og forældre, fotografibaserede interview hvori børnenes tegninger indgår, samt gående interview hvor barnet interviewes mens det viser forskeren steder der er relateret til bl.a. mobning og/eller drilleri. Derudover indgår ustrukturerede observationer foretaget i løbet af de tre dage hvor forskerne besøgte institutionerne for at interviewe. Der er foretaget i alt 167 interview med 38 børnehavebørn, 36 børnehaveklassebørn og 9 forældre til disse, 33 børn i 2. klasse og 9 forældre til disse, 9 personer fra Red Barnet, 15 ansatte fra 3 børnehaver, 12 ansatte fra skolerne og 3 forvaltningsansatte fra hver af de tre deltagende kommuner.

Moria, A., & Cigalia, A. (2016). Perspective Taking: Training Procedures in Developmentally Typical Preschoolers. Different Intervention Methods and Their Effectiveness. *Educational Psychology Review*, 28(2), 267-294.

Formål

Formålet med reviewet er at kortlægge, hvilke interventioner som ifølge den eksisterende forskning, kan bidrage til at fremme børns evne til at tage andre børns perspektiver (perspective taking). Reviewet fokuserer på børn i alderen 3-5 år, da det er i denne alderen, at evnen til at tage andres perspektiver udvikles.

Resultat

På baggrund af de inkluderede studier konkluderer reviewet, at det er muligt at undervise og fremme førskolebørns evne til at tage andres perspektiv.

Den inkluderede forskning deler perspektivtagning ind i tre typer: Kognitiv, visuel og affektiv. Alle typer har det til fælles, at de handler om evnen til at sætte sit eget perspektiv til side for at tage et andet synspunkt. Kognitiv perspektivtagning handler om evnen til at udlede andre menneskers tanker, motivationer og intentioner. Visuel perspektivtagning handler om evnen til at udlede, hvordan et objekt ser ud fra en person i en anden rumlig dimensions perspektiv. Affektiv perspektivtagning handler om evnen til at forstå andre menneskers følelser, især når de adskiller sig fra ens egne.

Reviewet fremhæver et studie, som viser, at børns evne til perspektivtagning hænger sammen med prosocial adfærd (Cigala & Fangareggi 2011). Studiet viser, at børn der behersker perspektivtag-

ning, udviser mere prosocial adfærd og mindre aggression. Flere studier viser, at sproglige interventioner, som fokuserer på at tale med børn om følelser, fremmer børnenes evne til perspektivtagning.

Forskning viser, at den mest effektive måde at træne perspektivtagning på er, når børnene selv spiller en aktiv rolle. Det fremhæves det, at de mest effektive interventioner består af daglig træning i perspektivtagning mellem børn og voksne og børn imellem og foregår i en naturlig og velkendt kontekst (fx i dagtilbuddet). Det fremhæves også, at de mest effektive interventioner bygger på metoder og aktiviteter, som børnene kender i forvejen. Det kan fx være tegning, drama og samtale. Interventioner der bygger på denne type aktiviteter, skaber de mest generaliserbare effekter.

Kognitiv perspektivtagning

Størstedelen af studierne i reviewet fokuserer på at forbedre børnenes kognitive perspektivtagning. Fx beskriver reviewet en række studier, som har påvist, at det fremmer børns kognitive perspektivtagning at deltage aktivt i samtaler om følelser og tanker. Flere studier peger desuden på, at feedback er et vigtigt element i børnenes læreproces. Feedbacken er mest effektiv, når den viser børnene konkret bevis på, at deres svar er enten rigtigt eller forkert. Feedback som indebærer en grundig forklaring af, hvorfor svaret er hhv. rigtig og forkert, er således mere effektivt, end hvis barnet blot for at vide, om svaret er rigtigt eller forkert.

Visuel perspektivtagning

Visuel perspektivtagning afhænger af barnets evne til at kunne skelne mellem forskellige positioner og rumlige dimensioner: Jeg-Dig, Her-Der og Nu-Da. Størstedelen af disse studier bygger på en protokol, der viser hvordan børnene trænes i, at kunne gengive fysiske objekter fra en anden persons perspektiv. I den mest simple form spørger instruktøren fx barnet "Jeg sidder her på en sort stol og du sidder der på en blå stol. Hvor sidder du? Hvor sidder jeg?". Studierne viser, at øvelser med afsæt i protokollen kan fremme børnenes visuelle perspektivtagning. Dog er alle disse studier foretaget i en eksperimentel kontekst, hvor barnet har gennemført øvelserne sammen med en forsker i et lokale i dagtilbuddet.

Affektiv perspektivtagning

Få af studierne i reviewet beskæftiger sig med børnenes affektive perspektivtagning. Disse studier beskriver alle interventioner, hvor der læses en historie højt for børnene, som efterfølgende diskuteres i børnegruppen. I historierne er der særligt fokus på hovedpersonens følelser. I et af de beskrevne studier, blev børnene delt i en kontrolgruppe og en eksperimentgruppe. Børnene i kontrolgruppen blev efter historiefortællingen bedt om at genfortælle historiens handling, mens børnene i eksperimentgruppen blev bedt om at genfortælle hovedpersonens følelser. Et andet studie delte børnene op, så kontrolgruppen havde fri leg efter historiefortællingen, mens eksperimentgruppen talte med en voksen om hovedpersonens følelser. Studiernes resultater viser, at det er muligt at fremme børns affektive perspektivtagning gennem samtaler fokuseret på følelser – især når børnene selv indgår aktivt i dialogen og sætter ord på de følelser, de har hørt i historien. Disse studier er både udført af forskere og pædagogisk personale og flere af dem er udført i en naturlig dagtilbudskontekst.

Design

35 studier er inkluderet i reviewet. Studierne er fremsøgt i EBSCO (Psychological and Behavioral Sciences Collection), PsycINFO, PsycARTICLES, SCOPUS and ScienceDirect. Søgningen gav 80 resultaterne, som efterfølgende blev screenet ud fra følgende inklusionskriterier:

- Udgivelsesår (mellem 1995-2013)
- Målgruppe (Børn mellem 3 og 5 år, som udvikler sig normalt)

- Relevans: Kun empiriske studier, som beskriver procedurer og metoder, der aktivt sigter mod at fremme børns evne til at tage andres perspektiv (perspective taking)
- Metode: Krav til både før og efter måling af interventionen.

Nordtømme, S. (2012). Place, space and materiality for pedagogy in a kindergarten. *Education Inquiry*, 3(3), 317–333.

Formål

Studiet har til formål at undersøge, hvordan rum og materialitet i dagtilbud kan være afgørende for børns udforskning af deltagelsesmuligheder, samt hvordan de fysiske omgivelser gør det muligt for børnene at interagere og positionere sig selv i forhold til hinanden og rummet i leg og meningsdannelse. Studiet undersøger således begreberne plads/sted, rum og materialitet. Begreberne åbner op for deltagelse og meningsdannelse, samtidig med at de kan have en ekskluderende virkning, i og med at de er indlejret i eksisterende værdier og forventninger.

Resultat

Forfatteren fremhæver to temaer, der går igen i datamaterialet. Disse temaer er det, forfatteren kalder 1) at gøre rum, materialitet og deltagelse og 2) magtrelationer i leg. Studiet viser, at plads, rum og materialitet interagerer med børnene og de voksne og afspejler ideer, værdier og forventninger. Forventningerne er oftest usynlige, selvom de former praksis og regler, der påvirker hverdagslivet i dagtilbuddet. Studiet viser endvidere, at det er vigtigt, at pædagogerne kan positionere sig forskelligt fra at være en aktiv deltager til nogle gange at være en krop, der er tilgængelig, men tilbagetrukket fra legens midte. Fleksible materialer støtter børnene i at skabe nye muligheder for enten at gå ind i en leg eller at værne om en leg. Ydermere viser studiet, at det enkelte barn kan have forskellige magtrelationer ved at positionere sig forskelligt. Dagtilbuddets fysiske indretning åbner op for forskellige positioneringsmuligheder, som børnene kan veksle mellem alt efter variationsmuligheder i legerummene i fysisk forstand. Børnene er i stand til at skifte positioner og formår på samme tid at være en del af gruppen og bevare en fællesskabsfølelse.

Design

Data består af deltagende observationer, feltnotater og fotografier. Analyserne er præsenteret i form af tre narrativer. To grupper af hver 18 børn mellem to og fem år fra to norske dagtilbud deltog i undersøgelsen.

Svinth, L. (2012). Children's collaborative encounters in pre-school. *Early Child Development and Care*, 2012, 1-16.

Formål

Studiet har til formål at undersøge børns forskellige samarbejdsformer i dagtilbud. Dernæst er det formålet at undersøge, hvordan de institutionelle krav påvirker børns samarbejde fra et læringsperspektiv. Opmærksomheden er særligt rettet mod udsatte børn, der er i perifere positioner.

Resultat

Studiet viser, at når kommunikationen mellem det pædagogiske personale og barnet fx er begrænset til instruktioner, er det svært at opretholde et symmetrisk og kollaborativt læringsmiljø. Ifølge studiet er det nødvendigt at udfordre det underliggende syn på læring. Den pædagogiske praksis synes at være drevet af uklar forståelse af læring, hvor fokus i den pædagogiske praksis er på dokumentation, resultater og voksenstyrede aktiviteter, hvorimod børnenes perspektiv og samarbejde tilsyneladende er skubbet i baggrunden. Studiet finder to hovedmønstre i børns samarbejde. Det

første mønster angår, når børnenes interesser og engagement inden for en pædagogisk aktivitet spontant fører til et kollaborativt møde. Det andet mønster angår, når det pædagogiske personale mister kontrollen over en pædagogisk aktivitet og således åbner op for børnenes kollaborative møde. Kollaborative møder opstår af engagement, men det kollaborative møde i sig selv kan også føre til øget engagement. En undtagelse i dette mønster viser sig, når det pædagogiske personale begrænser mødet. Det ses yderligere, at børnenes forventninger og kompetencer ikke er værdsatte som læringsressourcer, og eftersom det pædagogiske personale ikke tager initiativ til kollaboration, er det særligt udsatte børn, der gør sig få erfaringer med samarbejde/kollaboration.

Design

Der er tale om et dansk kvalitativt, etnografisk studie, der gennem 11 måneder har observeret mellem tre og 14 børn i alderen tre til fem år i forbindelse med forskellige pædagogiske aktiviteter. Data er indsamlet ved hjælp af håndholdt kamera ved 24 forskellige lejligheder i to dagtilbud. Begge dagtilbud er placeret i områder med stor andel af børn med svag socioøkonomisk baggrund.

Appendiks A – Litteraturliste

International forskning

Moria, A., & Cigalia, A. (2016). Perspective Taking: Training Procedures in Developmentally Typical Preschoolers. Different Intervention Methods and Their Effectiveness. *Educational Psychology Review*, 28(2), 267-294.

Beazidou, E., & Botsoglou, K. (2016). Peer Acceptance and Friendship in Early Childhood: The Conceptual Distinctions between Them. *Early Child Development and Care*, 186(10), 1615-1631.

O'Conner, R., De Feyter, J., Carr, A., Luo, J.L., & Romm, H. (2017). Regional Educational Laboratory Mid-Atlantic (ED, and ICF International. (2017). *A Review of the Literature on Social and Emotional Learning for Students Ages 3-8: Teacher and Classroom Strategies that Contribute to Social and Emotional Learning (Part 3 of 4)*. REL 2017-247: Regional Educational Laboratory Mid- Atlantic.

Skandinavisk forskning

Ackesjö, H. (2017). Children's Play and Teacher's Playful Teaching: A Discussion about Play in the Preschool Class. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science*, 19(4), 1-13.

Alvestad, T. (2010). *Barnehagens relasjonelle verden: Små barn som kompetente aktører i produktive forhandlinger*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.

Bae, B. (2009). Samspill mellom barn og voksne ved måltidet. Muligheter for medlæring? *Nordisk barnehageforskning*, 2(1), 3-15.

Bae, B. (2012). Children and teachers as Partners in Communication: Focus on Spacious and Narrow Interactional Patterns. *International Journal of Early Childhood*, 44(1), 53-69.

Bundgaard, H.; Gulløv, E. (2008). *Forskel og fællesskab: Minoritetsbørn i daginstitution*. København: Hans Reitzels Forlag.

Dalgren, S. (2017). *Att göra pedagogisk praktik tillsammans: Socialt samspel i förskolans vardag*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Drugli, M. B., Larsson, B., Clifford, G. & Fossum, S. (2007). Pervasive and Non-pervasive Conduct Problems in a Clinic Sample Aged 4-8 years: Child, family and day-care/school factors. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51(5), 547-559.

Engdahl, K. (2014). *Förskolegården. En pedagogisk miljö för barns möten, delaktighet och inflytande*. Doktorsavhandling. Umeå: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet.

- Engvik, M., Evensen, L., Gustavson, K., Jin, F., Johansen, R., Lekhal, R., Schjølberg, S., Wang, M. & Aase, H. (2014). *Sammenhenger mellom barnehagekvalitet og barns fungering ved 5 år. Resultater fra Den norske mor og barn-undersøkelsen*. Rapport 2014:1, Nydalen: Folkehelseinstituttet.
- Greve, A. (2007). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Oslo: Det utdanningsvitenskapelige fakultetet Unipub.
- Grindheim, L.T. (2014). *Kvardagslivet til barneborgarar. Ein studie av barna si deltaking i tre norske barnehager*. Doktorafhandling for graden philosophiae doctor. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Grunditz, S. (2013). *Små barns sociala liv på vilan: Om deltagande och ordningsskapande i förskolan*. Ph.d.-afhandling. Uppsala universitet, Uppsala.
- Gulløv, E. (2012). Den tidlige civilisering. En flertydig bestræbelse. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse*. (s. 63-95). Aarhus Universitetsforlag.
- Helgesen, M.B. (2010). *Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen*. HiF-rapport 2010:4. Høgskolen i Finnmark.
- Helgesen, M.B. (2014). Mobbing sett med nye øyne. I: Helgesen, M.B. (red.): *Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen*. Universitetsforlaget. 74-91.
- Jensen, B., Holm, A. & Bremberg, S. (2013). Effectiveness of a Danish early year preschool program: A randomized trial. *International Journal of Educational Research*, 62, 115-128.
- Jensen, B., Jensen, P., Rasmussen A.W. (2013). *Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud - modelprogram: VIDA-forskningsrapport 1. Effekter af VIDA*, Aarhus Universitet, Institut for Uddannelse og Pædagogik.
- Jensen, B., Jensen, P. & Rasmussen A.W. (2015). *Does Professional Development of Preschool Teachers Improve Child Socio-Emotional Outcomes?* IZA Discussion Paper No. 8957. Institute for the Study of Labor (IZA).
- Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-Projektet*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Johansson, E. (2007). *Etiska överenskommelser i förskolebarns världar*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johansson, E., & Emilson, A. (2016). Conflicts and resistance: Potentials for democracy learning in preschool. *International Journal of Early Years Education*, 24(1), 19-35.
- Jonsdottir, F. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: samhörighet, tillhörighet, vänskap, utanförskap*. Malmö: Malmö Högskola.
- Kalkman, K. (2017). *Day care as an integrational arena and inclusive environment: Newcomer Migrant Girls' Sociocultural Transitions and Negotiations of Identity, Home and Belonging*. Doctoral theses at NTNU, 2017:67. Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Faculty of Social and Educational Sciences, Department of Social Work.

- Karlsson, R. (2009). *Demokratiska värden i förskolebarns vardag*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet.
- Karrebæk, M.S. (2011). It Farts: The situated management of social organization in a kindergarten peer group. *Journal of Pragmatics*, 43, 2911-2931.
- Knudsen, R. K., Kampmann, J. & Lindberg, S. (2008). *Fri for Mobberi: Delrapport 1, 2 og 3*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Kultti, A. & Odenbring, Y. (2015). Collective and Individual Dimensions in Peer Positioning in Early Childhood Education. *Early Child Development and Care*, 185(6), 868-882.
- Löfdahl, A.; Hägglund, S. (2007). Spaces of Participation in Pre-School: Arenas for Establishing Power Orders. *Children & Society*, 21(5), 328-338.
- Markström, A.-M.; Hallden, G. (2009). Children's Strategies for Agency in Preschool. *Children & Society*, 23(2), 112-122.
- Markström, A.-M. (2010). Talking about children's resistance to the institutional order and teachers in preschool. *Journal of Early Childhood Research*, 8(3), 303-314.
- Martinsen, M. T., Moser, T., Janson, H. & Nærde, A. (2009). *Barnehagen som arena for sosial utvikling - en pilotstudie In FoU i praksis* (pp. 275-284) Oslo: Tapir Akademisk Forlag.
- Melin, E. (2013). *Social delaktighet i teori och praktik: Om barns sociala delaktighet i förskolans verksamhet*. Ph.d.-afhandling. Stockholm University, Stockholm.
- Nielsen, T.K., Tiftikci, N. & Larsen, M.S. (2013). *Virkningsfulde tiltag i dagtilbud: Et systematisk review af reviews*. København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Aarhus Universitet.
- Nome, D. Ø. (2017). *De yngste barnas nonverbale sosiale handlingsreportoar: slik det utvikler seg og kommer til uttrykk i norske barnehager*. Doktoravhandling. Universitetet i Agder.
- Nordtømme, S. (2012). Place, space and materiality for pedagogy in a kindergarten. *Education Inquiry*, 3(3), 317-333.
- Olwig, K.F. (2012). Børns socialitet. Fortolkning og forhandling af civiliseringsprojektet i børnehaven. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse* (s. 97-118). Aarhus Universitetsforlag.
- Petersen, K. E. (2008). *Daginstitutioners betydning for udsatte børn: En forskningsoversigt*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
- Sandberg, A., Broström, S., Johansson, I., Frøkjær, T., Kieferle, C., Seifert, A., Roth, A., Tull, M., Ugaste, A., & Laan, M. (2017). Children's Perspective on Learning: An International Study in Denmark, Estonia, Germany and Sweden. *Early Childhood Education Journal*, 45(1), 71-81.
- Simonsson, M. (2015). The role of artefacts during transition into the peer group: 1-to 3-year-old children's perspective on transition between the home and the pre-school in Sweden. *International Journal of Transitions in Childhood*, 8, 14-24.

Sjöman, M., Granlund, M., & Almqvist, L. (2016). Interaction processes as a mediating factor between children's externalized behavior difficulties and engagement in preschool. *Early Child Development and Care*, 186, 1649-1663.

Skånfors, L. (2010). Tokens, peer context and mobility in preschool children's positioning work. *Nordisk Barnehageforskning*, 3(2), 41-52.

Skånfors, L. (2013). *Barns sociala vardagsliv i förskolan*. Ph.d.-afhandling. Karlstads universitet, Karlstad.

Stangeland, E.B. (2017): The impact of language skills and social competence on play behaviour in toddlers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(1), 106-121.

Svinth, L. (2012). Children's collaborative encounters in pre-school. *Early Child Development and Care*, 2012, 1-16.

Söderström, Å. & Hultman, A. L. (2017). Preschool Work against Bullying and Degrading Treatment: Experiences from an Action Learning Project. *Early Years*, 37(3), 300-312.

Zachrisen, B. (2016). The contribution of different patterns of teachers' interactions to young children's experiences of democratic values during play. *International Journal of Early Childhood*, 48, 179-192.

Appendiks B – Metode

I det følgende beskrives det metodiske grundlag, som denne og de øvrige vidensopsamlinger om læreplanstemaerne bygger på, herunder afgrænsning, begrebsafklaring og søgeproces.

Afgrænsning og begrebsafklaring

Vidensopsamlingerne lægger sig op ad beskrivelserne af de seks læreplanstemaer i den styrkede pædagogiske læreplan (Børne- og Socialministeriet, 2018). I den styrkede pædagogiske læreplan står der om læreplanstemaerne, at dagtilbuddet skal have fokus på at se de seks læreplanstemaer i sammenhæng og samspil med hinanden for at sikre, at den pædagogiske praksis, set fra et børneperspektiv, ikke forekommer opsplittet i seks adskilte temaer. De seks læreplanstemaer har til hensigt at sikre en bred læringsforståelse og fokus på forskellige centrale elementer i børns læring og udvikling. Der er fastsat en indholdsbeskrivelse for hvert læreplanstema, som beskriver de overordnede elementer, som ligger i det enkelte læreplanstema. Disse seks indholdsbeskrivelser danner udgangspunkt for hver af de seks vidensopsamlinger.

Vidensopsamlingerne skal give et indblik i eksisterende viden om, hvordan pædagogisk personale og ledelse i dagtilbud for børn i alderen 0-6 år gennem arbejde med ét eller flere af de seks læreplanstemaer bidrager til at skabe pædagogiske læringsmiljøer af høj kvalitet, der gavner børnenes udvikling, trivsel, læring og dannelse. I arbejdet med at afgrænse feltet og udvikle søgetermer er der taget udgangspunkt i følgende undersøgelsesformål: at opnå viden om, hvordan børns trivsel, læring, udvikling og dannelse understøttes gennem pædagogisk arbejde med de seks læreplanstemaer.

Proces

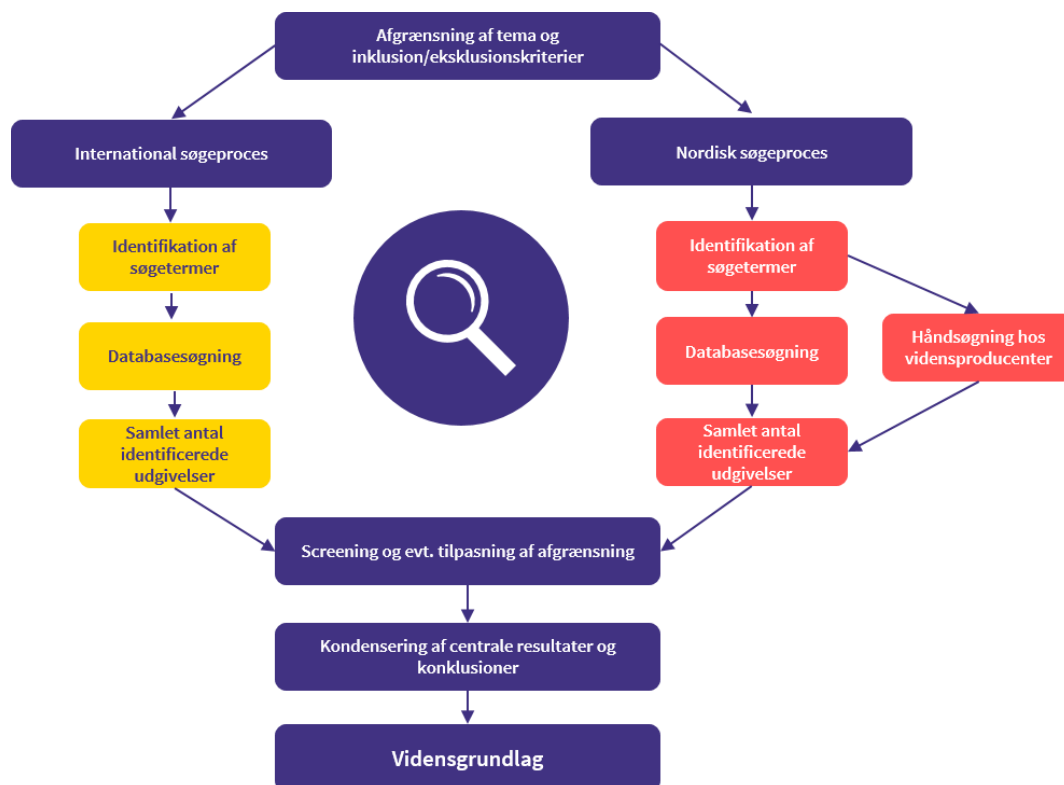
Der er udarbejdet en søgestrategi, der indeholder databasesøgninger suppleret med såkaldte håndsøgninger på udvalgte vidensproducenters hjemmesider. Der er søgt efter nordisk og international litteratur. Formålet med søgningen var at identificere relevant forskning af god kvalitet om pædagogisk arbejde med indholdet i de seks læreplanstemaer i dagtilbud for børn i alderen 0-6 år. Der er udarbejdet seks vidensopsamlinger – én til hvert af de seks læreplanstemaer. Alle muligt relevante studier blev screenet for relevans på såkaldt fuldtekstniveau. I denne vidensopsamling om social udvikling er i alt 49 studier inkluderet.

Søgeprocessen forløb i to parallelle spor – et fokuseret på international forskning og et på nordisk forskning. Søgeprocessen illustreres nedenfor. Først er der foretaget en afgrænsning af temaet og inklusions-/eksklusionskriterier. Herefter er der i hhv. den internationale og nordiske søgeproces først identificeret søgetermer, og herefter er databaseøgningen foretaget. Denne søgning har resulteret i et samlet antal identificerede udgivelser. Udgivelserne er herefter screenet for relevans, og

en eventuel tilpasning af afgrænsning er foretaget. Til sidste er de inkluderede studiers resultater og konklusioner kondenseret og udgør vidensgrundlaget.

FIGUR B.1

Søgeproces

Internationale udgivelser

I det følgende beskrives søgestrategien i forhold til databasesøgninger, afgrænsninger samt screening og inklusionskriterier i den ikke-skandinaviske del af søgningen, her betegnet internationale udgivelser.

Databasesøgning

Der blev søgt efter relevante internationale udgivelser i de internationale databaser ERIC, PsycINFO og Web of Science, der er blandt de største og mest toneangivende databaser inden for uddannelsesvidenskab, samfundsvidenskab og psykologi. Databaserne har samtidig stærke og komplekse søge- og eksporteringsfunktioner, der gør det enkelt at målrette og dermed hurtigere afgrænse relevante udgivelser.

Databaser	
ERIC	Education Resources Information Center (ERIC) er verdens største database, der dækker international uddannelsesforskning. Databasen indeholder over 1,5 mio. referencer og er finansieret af the Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.
PsycINFO	PsycINFO er en videnskabelig database inden for psykologi, som dækker over 4 mio. tidsskriftartikler, disputater, bøger, udvalgte kapitler fra bøger samt udvalgte rapporter. Det er den største og bedst dækkende psykologiske bibliografi.
Web of Science	Web of Science er en artikeldatabase, der henviser til indholdet i ca. 12.000 tidsskrifter og 120.000 konferenceindlæg, som dækker naturvidenskaberne, de sociale videnskaber og de humanistiske videnskaber.

Afgrænsninger

Følgende afgrænsninger blev anvendt:

- Der blev udelukkende søgt efter udgivelser publiceret på dansk, engelsk, norsk eller svensk.
- Der blev udelukkende søgt efter udgivelser publiceret fra 2007 og frem.
- Der blev søgt efter udgivelser, som omhandler udvalgte sammenlignelige dagtilbudssystemer.
- Der blev udelukkende søgt efter metalitteratur, dvs. udgivelser, der samler og syntetiserer en væsentlig mængde sekundær litteratur inden for et område, fx systematiske reviews, systematiske forskningskortlægninger, systematiske litteraturreviews/deskstudies, metaanalyser eller lignende.

Screening

Der blev opstillet to sæt inklusionskriterier. Ét, der konceptuelt afgrænsede genstandsfeltet, og ét kriterium, der blev fastsat til, at der alene blev inkluderet metaforskning såsom systematiske reviews, forskningskortlægninger og metaanalyser.

Al litteratur identificeret gennem søgningerne er screenet efter følgende kriterier for inklusion og eksklusion:

Inklusion

- **Inkluderet:** Studiet undersøger, hvordan pædagogisk personale og ledelse understøtter børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem pædagogisk arbejde med ét eller flere af de seks læreplanstemaer.

Eksklusion

- **Forkert scope:** Studiet undersøger *ikke*, hvordan pædagogisk personale og ledelse understøtter børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem pædagogisk arbejde med ét eller flere af de seks læreplanstemaer.
- **Forkert dokumenttype:** Studiet redegør ikke for empirisk forskning. Følgende betragtes ikke som empirisk forskning: diskussionspapirer, kommentarer, anmeldelser, policydokumenter, lærebøger, biografier, rent teoretiske udgivelser eller conferencepapirer. Specialer, masteropgaver mv. ekskluderes.
- **Forkert type studie:** Studiet er ikke metalitteratur, dvs. udgivelser, der samler og syntetiserer en væsentlig mængde sekundær litteratur inden for et område, fx systematiske reviews, systematiske forskningskortlægninger, systematiske litteraturreviews/deskstudies, metaanalyser eller lignende.
- **Forkert udgivelsestidspunkt:** Studiet er ikke publiceret i perioden fra januar 2007 og frem.
- **Forkert land:** Studiet indeholder ikke data fra de nordiske lande, Holland, Australien, Canada, New Zealand, Storbritannien eller USA. Dvs. at studiet ekskluderes, hvis empirien ikke er indsamlet i ét af disse lande.
- **Forkert uddannelsesområde/institution:** Studiet undersøger ikke aktiviteter, der finder sted i relation til dagtilbudsområdet.
- **Forkert sprog:** Studiet er ikke publiceret på dansk, norsk, svensk eller engelsk.

Skandinaviske udgivelser

I det følgende beskrives søgestrategien i forhold til søgninger, afgrænsninger samt screening og inklusionskriterier i den skandinaviske del af søgningen.

Databasesøgning

De skandinaviske databasesøgninger er afgrænset til den kvalitetsvurderede skandinaviske forskning, som findes i databasen NB-ECEC. Det blev vurderet, at en søgning i NB-ECEC var tilstrækkelig, da den dækker kvalitetsvurderet skandinavisk dagtilbudsforskning fra 2006 og frem til 2017.

Nordic Base of Early Childhood Education and Care (NB-ECEC)

NB-ECEC) samler ny, kvalitetsvurderet skandinavisk forskning om 0-6-årige børn i dagtilbud. Databasen bliver opdateret hvert år og er nu opdateret med alle studier fra perioden 2006 til 2017. Populære fremstillinger, lærebøger, videnskabelige metodediskussioner osv. inkluderes ikke. Mængden af tidsskrifter og databaser suppleres op, efterhånden som der kommer nye til, sådan at screeningerne principielt rummer alle udgivelser af skandinavisk dagtilbudsforskning i hvert kortlagt år.

Studierne i databasen udvælges ud fra screeninger af centrale skandinaviske og internationale forskningsdatabaser og håndøgninger efter centrale skandinaviske og internationale tidsskrifter på dagtilbudsområdet. Der søges i følgende forskningsdatabaser:

Danmark	Forskningsdatabasen bibliotek.dk
Norge	Oria NORA
Sverige	SwePub DiVA

Databasesøgningen blev suppleret med nordiske håndøgninger. Disse vil blive udført blandt centrale vidensproducenter herunder sektorforskningscentre, konsulenthuse, samt interesseorganisationer. Her kan eksempelvis nævnes VIVE, Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, det svenske Skolforskningsinstitutet, det norske Kunnskapscenter for utdanning og lignende.

Afgrænsninger

- Der blev udelukkende søgt efter udgivelser publiceret på dansk, engelsk, norsk eller svensk.
- Der blev udelukkende søgt efter udgivelser publiceret fra 1. januar 2007 og frem.

Screening og inklusionskriterier

Inklusionskriterierne var identiske med kriterierne i den internationale del, bortset fra at primærstudier blev inkluderet i den skandinaviske del af søgningen. Eksklusionskriteriet ”forkert type studie” for den skandinaviske del af søgningen ser derfor ud som følger:

- **Forkert type studie:** Studiet er ikke et primærstudie eller metalitteratur, dvs. udgivelser, der samler og syntetiserer en væsentlig mængde sekundær litteratur inden for et område, fx systematiske reviews, systematiske forskningskortlægninger, systematiske litteraturreviews/deskstudier, metaanalyser eller lignende.

Søgeord anvendt i databaserne

Søgeord	Skal dække
Relation*	Relationer til andre børn, det pædagogiske personale, lokal- og nærmiljøet, aktiviteter, ting, legetøj mv., sociale relationer, relationskompetencer, opbygning af relationer, ligeværdige relationer mellem voksne og børn,
Social* kompetence* færdighed* udvikling*	Sociale kompetencer, sociale fællesskaber, sociale relationer, sociale færdigheder, social læring, social udvikling, barnets sociale liv, sociale omgangsformer,
Ven*	Venner, venskab, venskaber,
Empati*	Empati, empatisk, mærke og forstå egne og andres følelser, sætte sig ind i andres følelser,
Fællesskab*	Fællesskaber, sociale fællesskaber, høre til i fællesskabet, bidrage værdifuldt til fællesskabet, deltage i fællesskabet, legefællesskaber, sikre alle børns deltagelse i legefællesskaberne
Forskellig* Demokrat*	Forskellighed som en ressource, værdsætte forskellighed, demokratisk dannelse, demokratiske værdier
Leg* (NÆR social udvikling)	Fælles lege og aktiviteter, udvikling af sociale færdigheder gennem leg, social omgang med hinanden, legens formelle og uformelle regler, iagttage andre børns leg, legeudspil, initiativ til leg, fastholdelse i legen, lyst til at lege, legefællesskaber
perspektiv	Børneperspektiver, barnets perspektiv, verbale og kropslige udtryk for børnenes perspektiver,
*mod	Gå-på-mod
Triv*	Trivsel, alle børn skal trives (pædagogisk mål for temaet),
Mobning*	Forebygge mobning i dagtilbuddet i samarbejde med forældrene,
Konflikt*	Gennem leg skal børnene lære at indgå kompromisser, løse konflikter, lære at forhandle
Deltage*	Deltagelse i fællesskabet, deltage i legen, deltage i legefællesskaber,

Vidensopsamling om læreplanstemaet social udvikling

© 2019 Danmarks Evalueringsinstitut

Eftertryk med kildeangivelse er tilladt

Bestilles hos:
Alle boghandlere
40,- kr. inkl. moms

Trykt hos Rosendahls
Foto: Mette Bendixsen

ISBN (www) 978-87-7182-527-5
ISBN 978-87-7182-528-2

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) gør uddannelse og dagtilbud bedre. Vi leverer viden, der bruges på alle niveauer – fra institutioner og skoler til kommuner og ministerier.

**DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT**

T 3555 0101
E eva@eva.dk
H www.eva.dk